

BİR GÖRGÜ TANIĞININ GÖZÜNDEN KABAKÇI MUSTAFA İSYANI

Yunus İNCE

Özet

Bu çalışmada Osmanlı Devleti'nde III. Selim dönemindeki modernleşme çabalarını sona erdiren Kabakçı Mustafa İsyanı'nı incelenmeye çalışılacaktır. İsyân, olaylara bizzat şahit olmuş bir kişinin mektubundan yola çıkarak değerlendirilecektir. Mektup, Osmanlı Devletinin siyasî tarihinde ray değişimi olarak vasıflandırılabilir olan, batı tarzı modernleşme çabalarından birini sona erdiren olayları anlatmasından dolayı önem arz etmektedir. Her toplumsal olay gibi, bu isyan da pek çok nedeni olduğu göz önünde bulundurularak incelenmeye çalışılmıştır. Modernleşme çabalarının halk katında yeterince anlaşılabilmesi ve reformcu kadronun dışında kalan siyasî- askerî elitler arasında da taraftar bulamaması başarısızlığın başlıca nedenleridir. Bunun yanında dönemin devletlerarası olaylarından kaynaklanan bazı gelişmeler de reform karşıtlarının karşıtlıklarını pekiştirip, sayılarını artırmış ve gelişen olaylar bir isyanla neticelenmiştir. Bütün bunlara rağmen bu başarısız reform çabası daha sonraki reformlar için gerekli tecrübenin edinilmesini sağlamıştır.

Anahtar kelimeler: III. Selim, Nizâm-ı Cedîd, İrâd-ı Cedîd, Kabakçı Mustafa, reform.

The Rebellion of Kabakçı Mustafa: Evaluation of the Witness of the Incidence

Abstract

The object of this study is to evaluate the rebellion of Kabakçı Mustafa that had suppressed the modernization efforts, existed during the era of III. Selim. The rebellion will be evaluated by considering the letter of a person who was the witness of the incidence. This letter is crucial in the sense that it reports the events that brought an end to one of the Western type of modernization movements of the empire that could be considered as a shunt in the political history of Ottoman Empire. In this study, it is believed that like each social event this rebellion was based on many different reasons. The main reasons of the failure were as follows: modernization efforts were neither adequately understood by the common people nor supported by the military-political elites except reformist cadre. Besides, some developments, resulting from international affairs of the period reinforced the oppositions and increased the numbers of the anti-reformers. Despite all these, this unsuccessful reform movement was crucial in terms of gaining required experience for the following reforms in the Ottoman Empire.

Key words: III. Selim, Nizâm-ı Cedîd, İrâd-ı Cedîd, Kabakçı Mustafa, reform.

Giriş

Osmanlılarda batılılaşma sürecinin başlangıcı tarihçiler arasında tartışılan bir sorun olma niteliğini hala korumakla birlikte, III. Selim Dönemi'nin bu süreçte bir kırılma noktası teşkil ettiği üzerinde, genel bir uzlaşma söz konusudur. Daha önceki dönemlerin aksine devlet, ilk kez, batının üstünlüğünü kabullenerek askerî, politik, sosyo-ekonomik alanlarda batı örneği temelinde yenileşme çabalarına girişmiştir. Bu yenileşme çabaları geleneksel değerlerden beslenen güç odaklarınca dirençle karşılanmış, karşıt örgütsel tepkileri doğurmuştur. Nizâm-ı Cedîd karşıtı örgütlenme fikrî/duygusal anlamda saray ve ulema çevresine, askerî anlamda yeniçeri ocağına dayanmıştır. Bu örgütsel çaba neticesinde Kabakçı Mustafa İsyanı patlak vermiş, bu isyan, Nizâm-ı Cedîd döneminin sonu olmuştur.¹Bu çalışmamızda III. Selim'in tahttan indirilip Nizâm-ı Cedîd reformlarının son bulmasına neden olan Kabakçı Mustafa İsyanına bizzat şahit olmuş bir şahsın isyanı ayrıntılarıyla anlattığı bir mektubunu yayımlayacağız. Ancak mektubun metnine geçmeden önce isyanı hazırlayan olayların kısa bir değerlendirmesini yapmak istiyoruz.

Kadim'den Cedit'e Geçiş Sancıları: Reform-İsyan Sürecinin İç ve Dış Belirleyicileri

III. Selim dönemi reform girişimleri özellikle askeri alanda yoğunlaşmıştır. Öyle ki batı tarzında kurulan ordunun adının dönemin tüm yenilik çabalarına isim olması (*Nizâm-ı Cedîd*) bu bağlamda anlamlıdır.

Yeni bir ordu kurulmasının gerekliliği düşüncesi devlet ileri gelenleri katında kabul görmesine koşut olarak bu işin ekonomik boyutuyla ilgili çalışmalara başlanmış, gerekli görülen parayı toplayabilmek için, *İrâd-ı Cedîd* hazinesi oluşturulmuş, yeni vergiler konulmuş, bir kısım tımar ve mukataa gelirleri bu iş için tahsis edilmiştir. Bu çabalar sonunda 1797/1798 yılına gelindiğinde Nizâm-ı Cedîd için 60.000 keselik para toplanmıştır (Ahmed Cevdet Paşa 1303, Cilt VIII: 115- 116). Bu ekonomik gelişmeye paralel olarak yeni askerlerin sayısı da artmış, Levent çiftliğinden sonra Üsküdar'da da bir kışla tesis edilmiştir (Ahmed Cevdet Paşa 1303, Cilt VIII: 116-117). Maddî şartların olgunlaşmasıyla, yeni birliklerin sayısındaki artış, yeniçeriler arasında hoşnutsuzlukla karşılanmıştır.

Yeniçeriler ve ocakla bağlantılı kişiler Nizâm-ı Cedid Ordusu oluşturulması çabalarını yeniçerilerin ilgası amacıyla atılmış bir adım olarak yorumlayarak endişeye kapılmışlardır (Ahmed Cevdet Paşa 1303, Cilt VIII: 118, 122; Mustafa Nuri Paşa 1327, Cilt IV: 42-43. Memnuniyetsizliklerini,

¹ Bu isyan, edebiyatımızda hikâye ve roman tarzında pek çok esere konu olmuştur. Bkz. Ahmet Refik 1331; Baydar 1954; Koçu 2001.

padişahı kâfirleri taklit etmekle, yeni ocağın mensuplarını da padişahın bu yanlına alet olmakla suçlayarak dile getirmişler (Ahmed Cevdet Paşa 1303, Cilt VIII: 118- 119), yeni ocağı varlıklarına bir tehdit olarak algılamışlar ve yeni ocağın mensuplarını hakaret ve küfre varacak kadar ağır sözlerle eleştirmişlerdi (Ahmet Cevdet Paşa 1303, Cilt VIII: 125; Mustafa Nuri Paşa 1327, Cilt IV: 46). Nitekim bir yeniçeriye, Nizâm-ı Cedîd askerine katılıp katılmayacağı sorulduğunda “*hâşâ Moskof olurum, Nizâm-ı Cedîd olman*” (Ahmed Cevdet Paşa 1303, Cilt VIII: 118.) dediği bilinmektedir. Bu anlamda yeniçerilik, kimliksel olarak Nizâm-ı Cedid karşıtlığıyla yeniden üretilmekteydi.

Devlet örgütünün askerî kanadındaki bu karşıtlık/çekişmelerin benzeri politik elitler arasında ve gene politik elitlerle yönetilenler arasında da yaşanmaktaydı. Politik elitler arasındaki çekişmeler Nizâm-ı Cedid hareketine politik arenada doğurduğu statü kazanımlarından ve yitirilmelerinden kaynaklanmaktaydı. Statülerini kaybeden devlet adamları yeni dönemin muhaliflerini oluştururken reform döneminin yönetici kadrosu, konumunu güçlendirme ve muhaliflerini otorite alanlarından uzaklaştırma çabası içine girmişlerdi. Bu dönemde devlet yönetimi Valide Kethüdası Yusuf Ağa, Sabık Rumeli Kazaskeri Tatarcıkzâde Abdullah Molla Efendi, Çelebi Mustafa Raşit Efendi, Köse Kethüda, el-Hac İbrahim Efendi, İbrahim Kethüda, Arabacızâde İbrahim Nesim Efendi, Defterdar Feyzi Efendi, Sadr-ı Ali Süleyman Penahzade, Moravi Osman Efendi, Atıf Efendi, Reisülküttap İngiliz Mahmud Efendi, Ulemâdan Münib Efendi, Nakibü'l- Eşraf İsmailpaşazâde İsmet Efendi ve Çavuş Ağa'dan oluşan bir yönetim elitinin elindeydi (Câbî Ömer Efendi 2003, Cilt I: 50). Bu kişiler kendileri dışındaki üst düzey devlet adamlarını yönetimin işleyişine dair bilgileri paylaşmaktan dahi kaçınmışlardır. Öyle ki diğer üst düzey devlet adamları gelişmeler hakkında bilgi almak istediklerinde, muhatap olarak yöneticilerin hizmetlileri konumundaki insanlar ile görüşmek zorunda kalıyorlardı. Bu durumda yönetim elitleri arasındaki karşıtlığı keskinleştiriyordu (Câbî Ömer Efendi 2003, Cilt I: 50). Bu şekilde iktidardan uzaklaştırılıp maddî manevî menfaatleri zarara uğrayan “*devlet küskünleri*” muhalif bir grup oluşturuyorlardı (Ahmed Asım Tarihsiz, Cilt II: 19, 34). Yönetim elitleri arasındaki karşıtlık, girişilen yeniliklerin Osmanlı yöneticileri katında dahi ne derece kabul edilebilir olduğu hakkında bilgi vermesi bakımından anlamlı olup, yeniliklerin halk katmanlarına yaygınlaştırılmasının zorluğuna da işaret etmektedir.

İktidardaki devlet adamlarına karşıt olan yalnız muhalif devlet adamları değildi. Ekonomik sıkıntılarla boğuşan ve dinsel kültürünün mütevazı bir hayatı yücelten ilkelerine aykırı olan şatafatlı yaşamın devlet adamlarınca benimsenmesi geniş halk kitlelerinde memnuniyetsizliklere neden olmaktaydı. İstanbul'da büyük masraflarla gösterişli evlerin yapılması (Ahmed Asım Tarihsiz, Cilt II: 5–6; Ahmed Cevdet Paşa 1303, Cilt VIII: 119), yazın mehtap,

kışın da helva eğlenceleri tertip edilmesi (Ahmed Cevdet Paşa 1303, Cilt VIII: 119; Mustafa Nuri Paşa 1327, Cilt IV: 46- 47; Beyhan 2007: 17- 20), devlet işlerinin önde gelen rical tarafından sohbet ve eğlence meclislerinde uluorta konuşulması (Ahmed Asım Tarihsiz, Cilt II: 5-6; Ahmed Cevdet Paşa 1303, Cilt VIII: 119) büyük hoşnutsuzluklar doğuruyordu. Yöneticiler arasında görülen abartılı yaşam tarzı saraya da yansıyor, padişahın musiki ve sanata olan düşkünlüğü de yakın çevresi tarafından kullanılarak eğlence ve geziler ile meşgul ediyorlardı. Öyle ki Kağıdhane, Boğaziçi ve Çamlıca gibi Lale Devri'nin başlıca eğlence yerleri tekrar gözde haline geldi ve geçmişteki şaşaa ve debdebeyi aratmayacak mesire eğlenceleri, mehtap gezileri ve helva sohbetleri tertip edilir oldu. (Ahmed Cevdet Paşa 1303, Cilt VIII: 119–120). Yine düzenlenen av eğlencelerinde padişahı ve yakın çevresini görmek mümkündü (Beyhan 2007: 22- 26).

Devlet adamlarına yöneltilen eleştiriler sadece eğlence hayatıyla da sınırlı değildi. Dönemin ileri gelen devlet adamlarının Nizâm-ı Cedîd reformlarını gerçekleştirme bahanesiyle elde ettikleri makam ve mevkiileri kullanarak ne derecede zengin oldukları, bu zenginliklerini fakir halkta rahatsızlık oluşturacak şekilde müsrifçe harcadıkları ile ilgili kaynaklarda oldukça ilginç bilgiler mevcuttur. Böyle bir hayat sürenlerin başında zenginliği ile olduğu kadar müsrifliği ile de ünlü İbrahim Kethüda gelmekteydi. İbrahim Kethüda'nın mutfak masrafı dönemine göre oldukça yüksek bir meblağ olan 50.000 kuruşu aşmaktaydı. Yine Kethüda için bir tavlâ oyununda 60 at kaybetmek olağandı. Kethüdanın maiyeti de savurganlıkta ondan geri kalır değildi. Nitekim başkâtibi ile valide kethüdasının mal ve mülkü hesap edilemeyecek derecedeydi (Ahmed Asım Tarihsiz, Cilt II: 11; Ahmed Cevdet Paşa 1303, Cilt VIII: 120).

İbrahim Nesim Efendi'nin İrâd-ı Cedid hazinesindeki keyfi uygulamaları padişahı rahatsız edecek dereceye ulaşmıştı. Nitekim bu husustaki bir hatt-ı hümayûnunda padişah; devletin modern bir ordu kurmak için oluşturduğu hazinenin İbrahim Nesim Efendi tarafından bazı sarrafları ve şahsını zenginleştirmek için kullanıldığını, usulsüzlükler nedeniyle hazinenin yıllık 1000 keselik bir gelir kaybına uğradığını, devlet adına toplanan para ile halka zulüm edildiğini belirtmiş ve derhal gerekli tedbirin alınmasını emretmiştir (*B.O.A.HAT.* 7532). Bu örnekler devlet adamları arasında israfın ulaştığı boyutla ilgili fikir vericidir. Yöneticiler arasında yaygınlaşan israfın halk nazarında yansımaları olmuş, Nizâm-ı Cedîd reformlarını finanse etmek için konulmuş olan vergiler, devlet adamlarının şahsi servet edinme çabaları olarak değerlendirilmiştir.

Bu dönemde muhtelif tüketim maddelerine konulan yeni vergiler halkın ekonomik durumunu daha da kötüleştirmişti (Ahmed Cevdet Paşa 1303, Cilt VIII: 118, 121). Yine Ege Denizi'nin İngilizler tarafından deniz ticaretine

kapatılması, temel gıda maddelerinin fiyatlarını daha da artırmıştı (Ahmed Asım Tarihsiz, Cilt II: 15). Halk birçok temel ihtiyaç maddesinin temininde sıkıntı yaşıyordu. Bazı dükkân sahipleri temel gıda maddelerini stoklayarak normal fiyatın çok üzerine satıyorlardı. (B.O.A. HAT. 7554). Et ve kahve gibi gıdalarda kıtlık derecesinde tedarik sorunu yaşanıyor (Beydilli 2001b: 184- 185). Bu durum zaten zor olan yaşam koşullarını daha da zorlaştırıyordu. Öyle ki padişah tebdil-i kıyafet bir fırının önünden geçerken ekmek alamayan bir kişinin *yiyecek ekmek bulamıyoruz* şeklinde bağırdığını duyunca çok üzülmüş ve konunun halledilmesiyle vezir-i azamı görevlendirmişti (B.O.A.HAT. 7558). Geniş halk kitleleri geçim sıkıntısı çekerken halka yabancılaşmış iktidar elitleri onların sorunlarına duyarsız kalıyorlardı. Hatta bazıları halkın geçim derdine düşmesini ve böylece devlet işlerinden/katından uzak tutulmasını olumlu bir gelişme olarak kabul ediyordu². Halkta ekonomideki sıkıntıların nedeni olarak reformları ve reformcuları görme eğilimi ivme ve taraftar kazanmıştı.

² “...İşte Nizâm-ı Cedîd’i tervîc iden ricâl-i devletin hâli bu vecihle olup kendüleri celb ve iddihâr emvâl ile meşgûl oldukları gibi her birinin etbâ’ ve müteallikâtı dahi ale’l-devâm kesb-i servet ve gınâya ikdâm itmekde olmalarına nazaran Nizâm-ı Cedîd maslahatı güyâ halkdan birçok paralar toplayub da müteeffizân-ı zamane bol bol sarf ile sefâhat itmek için imiş gibi bir sûrete girdi...”

“...Yohsa ser-kârda bulunanlar bir taraftan kendüleri ve bir taraftan hademeleri ber vech-i bi’l-ihîşâm ve sefâhete daldıkları halde ocaklu dahi mâ’kil idinmiş oldukları ‘ulûfe ve tayyârâtın ellerinden gitmemesi için Nizâm-ı Cedîd ‘aleyhinde bulunmaları emr-i tabî’î idi...”

“...Nizâm-ı Cedîd taraftarı olanlar dahi çoğu atâbekân-ı saltanat ‘aleyhine döndü ve meskûkât-ı mağ’sûşâdan ve rûsûmât-ı muhdeseden dolayı erzâk ve eşyânın bahaları ziyâdeleşti. Bir taraftan dahi sefâhet ve ihîşâmâtın teksiri cihetle herkesin masrafı arttı ve herkes emr-i ta’ayyüşde düçâr-ı müzâyakâ oldu. Halkın bu vecihle ıztırâbı vükelâyâ mahremâne olarak ifâde olundukça asla ehemmiyet vermeyüb kimi tamam-ı halkı işgâle bundan a’lâ vesile olmaz ta’ayyüşleri ga’ilesine düşünler de devlet umûruna karışmasunlar dirler, ve kimi burası ağniyâ beldesidir buraya fukarâ kısmı yakışmaz ve devlet-mendân arasında müflis gurûhu sığışmaz deyu cevab verirlerdi. Hâlbuki öteden beru hükümet-i seniyye İstanbul’un idaresini der’ûhde idgeldiğinden birden bire bu yola gidilmesi cümlelerin gücüne gideyordu. Ve atâbekân-ı saltanatın servet ve ihîşâmı halkın diken gibi gözlerine batıyordu. Ve hüddâm-ı saray-ı hümâyûnun bile çoğu müteeffizân-ı kurenânın vaz’-u tavrını çekemeyüb sa’ir nâs ile beraber anların ‘aleyhinde bulunarak zevâl-i ikbâl ve i’tibarlarını temenni ideyordu...” Ahmed Cevdet Paşa 1303, Cilt VIII: 120- 121. Fransız İhtilali sırasında geçim sıkıntısı içinde temel ihtiyaç maddelerini temin etmekte sıkıntı çeken halk için Kral XVI. Louis’in eşi Kraliçe Marie Antoinette’e mal edilmiş olan “*S’ils n’ont plus de pain, qu’ils mangent de la brioche.*” “*Ekmek bulamıyorlarsa, pasta yesinler!*” sözünün gerçekten ona ait olmadığı, dönemin sıkıntılarını ve halka yabancılaşmış yöneticilerini anlatmak için sonraki devirlerde uydurulmuş olduğu kabul edilir. Ancak hemen hemen aynı sayılabilecek bir dönemde benzer bir durumda sıkıntı içerisindeki

Reformları hayata geçirmek için Avrupa'dan getirtilen yabancı uzmanların da etkisiyle başkentte başta Avrupa usulü giyim kuşam olmak üzere Avrupaî yaşam tarzının yaygınlaşması ve özellikle bu yaşam tarzının idareciler arasında bir moda şeklini alması, Nizâm-ı Cedîd reformcularının halk tarafından kafirlik ile ithamlarına neden oldu (Ahmed Cevdet Paşa 1303, Cilt VIII: 122-123). Bazı yönetim elitleri arasında meşruiyet sorunu yaşayan reform çabaları reformcuların halktan kopuk ve müsriflik boyutuna varan yaşam tarzlarının da etkisiyle halka inmekte sorunlarla karşılaşmış, geniş halk kitleleri yenileşme çabalarını İslâmî/kültürel yaşamdan uzaklaşarak *Frenkleşme* olarak algılamış ve taraftarı olmaktan çekinmiştir.

Bu iç nedenlere ilaveten yabancı devletlerin *Babıali* üzerindeki nüfuz mücadelesi de imparatorluğun içine düştüğü durumu kötüleştirmekteydi. Fransız elçisi Sebastiyani, Osmanlı Devleti'ni Rusya'ya karşı Fransa yanına çekebilmek için Yeniçeri Ağası Pehlivan Ağa'yı Nizâm-ı Cedîd reformcularının amacının yeniçeri ocağını kaldırarak gelirlerine el koymak olduğuna, Çanakkale Boğazı'ndan geçerek İstanbul'u muhasara altına alan İngilizlerin reformcuların bilgisi dâhilinde geldiğine inandırmıştı (Ahmed Asım Tarihsiz, Cilt II: 16- 17; Ahmed Cevdet Paşa 1303, Cilt VIII: 126- 127; Mustafa Nuri Paşa 1327, Cilt IV: 44- 46). Bu şartlar başkentte Nizâm-ı Cedîd reformlarına ve III. Selim'e karşı ciddi bir tepki oluşturmuştu. Bu şartların uygunluğunda boğaz yamaklarına şapka giydirilmesi girişimi Kabakçı Mustafa Olayının patlak vermesine neden olmuştur.

Napolyon'un Fransa yönetimine gelmesinden sonra Fransa ile Rusya'nın ilişkileri bozulmuştu. Bu sırada Osmanlı Devleti ile Rusya arasında bir savaş patlak verdi. İngilizler, Osmanlı Devleti'ni etkileyerek kendi taraflarına çekmek için küçük bir donanmasını İstanbul'a gönderdiler (*B.O.A. HAT. 7598-A, 7598-D, 7598-F, 7598-H, 7615*). Donanma kolayca Çanakkale Boğazı'ndan geçerek İstanbul önlerine geldi. Padişahın ve İstanbul halkının çabalarıyla yapılan istihkâmlar sayesinde İngiliz donanması geri çekilmek zorunda kaldı. Bu olay aynı tehlikenin İstanbul Boğazı tarafından, Rusya üzerinden de gelebileceği endişesini doğurdu (*B.O.A. HAT. 7522; 7598; Georg Oğulokyan 1972: 1- 2; Ubeydullah Kuşmânî 2007: 38- 45, 97- 105; Doğan 2001: 17- 22; Ahmed Cevdet Paşa 1303, Cilt VIII: 90- 102; Mustafa Nuri Paşa 1327, Cilt IV: 44- 46; Beydilli 2001b: 170-172*). Bu nedenle İstanbul Boğazı'ndaki kalelerin tamiri ve asker sayısının artırılmasına karar verildi (*B.O.A. HAT. 7524, 7606*). Hazine tüm bunlar için gerekli olan parayı karşılamaktan acizdi ve padişah dahi tüm parasını devlet işleri için harcadığından kendisinden para talebinde bulunan vezir-i azamına parası

Osmanlı halkı için kendi yöneticilerinin gerçekten de bir önceki örneği çağrıştıran sözleri sarf etmeleri, tarihin garip bir tesadüfüdür.

olmadığından yakınmaktaydı³. Boğazdaki kalelerdeki askerlerin büyük bir kısmı *yamak* adı verilen Karadenizli gençlerden oluşuyordu. Bu askerler gerçekte yeniçeri olmamakla birlikte kendilerini bu ocağa mensup olarak görüyorlardı. Bu sırada III. Selim tarafından görevlendirilen Bostancıbaşı Şakir Ağa yamaklarla görüşerek “*Behey cânım sizin bu yerlerde alâka-i külliye ve bağ ve bostânınız olup sâye-i pâdişâhîde rahat ve sâfâ ile ta’ayyüş ediyorsunuz, ne var Nizâm-ı Cedîd askerîsi olsanız ve kisvesini giyseniz yevmiyye ve esâmeniz ziyâde ve ta’yinleriniz mükemmel olarak yine kemâkân mahallenizde ve kal’alarda muhâfaza hizmetinde ikâmet ile kâr u kisbinizde olsanız ne be’is var, bunda her vecihle menfa’atlı ve hayırlu maslahattır*” (Derin 1974: 384-385) diyerek onları Nizam-ı Cedîd askerine dâhil olmaya ikna etmeye çalışıyordu. Kaymakam Köse Musa Paşa ise, yamaklara, eğer Nizâm-ı Cedîd elbisesi giyerlerse dinden çıkacaklarını ve boğaz kalelerindeki yerlerinden olacaklarını söylüyordu. Yamaklar, kaymakam paşanın sözlerinden etkilenerek Nizâm-ı Cedîd elbisesi giymeme konusunda aralarında anlaşmışlardı (Ahmed Cevdet Paşa 1303, Cilt VIII: 128). III. Selim, yeniçerilerin Rus seferinde olmalarından hareketle boğazlardaki kalelere Nizâm-ı Cedîd askerleri yerleştirmek isteğini Sekbanbaşı⁴ Arif Ağa’ya anlatmıştı. Arif Ağa’nın bu konuda kendisinin karar veremeyeceği, ocak ağasına yazılarak sorulması gerektiği yolundaki cevabı üzerine; III. Selim, bu kararından vazgeçmiş, ancak durum yamaklar tarafından öğrenilmiş, Nizâm-ı Cedîd’e düşmanlıkları pekişmişti (Ahmed Cevdet Paşa 1303, Cilt VIII: 128- 129).

Bu etkenlerin belirleyiciliğinde Nizâm-ı Cedîd reformlarına karşı oluşan memnuniyetsizlik kuvveden fiile geçmek üzereydi. III. Selim ve reformlarına karşı düşmanlık güden üç kişi olayları başlatan aktörler olmuşlardı. Bu kişilerden biri olan Şehzade Mustafa (IV. Mustafa), tahta geçmek için saraydaki adamları vasıtasıyla reformlardan ve III. Selim’den hoşnut olmayan devlet adamlarıyla gizlice görüşerek bir ittifak arayışı içerisine girmişti. Kaymakam Musa Paşa ve Şeyhülislam Ataullah Efendi ittifakın öncüleriydi.

³ Sefere çıkması gereken ordunun ihtiyaçlarını gidermek ve asker maaşlarını ödemek için gerekli para hazinede mevcut değildi. Ulufe ödemeleri için 1.200 keseye, ordunun hareket edebilmesi içinse 5.000 kese paraya gereksinim duyuluyordu. Vezir-i azamın durumu padişaha bildirmesi üzerine III. Selim tarafından yazılan hatt-ı hümayun, devletin içine düşmüş olduğu ekonomik sıkıntıyı göstermesi bakımından önemlidir. “Benim vezirim bende olan akçeyi virdim vallâhü’l-‘azîm ‘gayri akçe yoktur bende. Henüz miriye bu da bir başka masraf olup sıklet olmasun deyu gümrükçüye boğaz masrafı akçe ver diyeceğim kendi mâhiyemden idüb çâr-nâçâr virüb idare edeceğim miriye el’külliye akçe olsa diriğ’ itmem. Bunun ne suretle olursa olsun söyleşüb çaresine bakılsun”. *B.O.A. HAT.* 6413

⁴ Sekbanbaşı yeniçeri ocağının ağasından sonra gelen en önemli yöneticisi konumundaydı. Pakalın 1993, Cilt III: 147- 148.

Girişilen çabaların amacına ulaşabilmesi için bir isyan hareketinin gerekliliği kanaati oluşmuştu. İsyanın İstanbul'da çıkması durumunda reform taraftarları ve Nizâm-ı Cedîd askerleri tarafından bastırılma olasılığı yüksekti. Bu nedenle isyanın İstanbul'un dışında bir yerde çıkartılması, sonra yeniçeriler arasında yayılması uygun bulundu. Bu amaçla Şehzade Mustafa'nın adamları yeniçeriler ve boğaz yamaklarıyla gizli görüşmeler yapmışlardı (Ahmed Cevdet Paşa 1303, Cilt VIII: 127- 128; Doğan 2001: 28- 29) İttifakın önde gelen şahsiyetlerinden Musa Paşa, aslen reformlara düşman bir kişi olmasına rağmen düşüncesini gizleyerek kaymakamlık görevine kadar yükselmeyi başarmıştı.⁵ Musa Paşa'nın bu düşmanlığı, kendisinin ve ailesinin yaşadığı sıkıntıları devlet büyüklerinin uygulamalarıyla ilişkilendirmesinden kaynaklanmaktaydı. Bu düşünce devlet adamlarına yönelmiş bir intikam arzusuna dönüşmüştü. İntikam güdüsü onun Topal Atullah Efendi ile yakınlaşmasını doğurdu (Ahmed Cevdet Paşa 1303, Cilt VIII: 86, 127- 129; Mustafa Nuri Paşa 1327, Cilt IV: 48). Alemdar Mustafa Paşa'nın duruma el koyup, IV. Mustafa'yı tahttan indirip II. Mahmud'u tahta çıkarmasından sonra isyan hareketine katılan diğer saray görevlileri ile birlikte Musa Paşa da idam edilerek kendisinin ve ailesinin mallarına el konuldu (*B.O.A. C.SM.* 2069) Yine isyanın elebaşı olan Kabakçı Mustafa da Alemdar Mustafa Paşa'nın adamlarından Pınarhisar Ayanı Hacı Ali Ağa tarafından idam edildi (*B.O.A. C.SM.* 470; *B.O.A. HAT.* 23134, 53190, 53788.) Asiler başarılı olmakla birlikte, başarıları kısa süreli olmuş, II. Mahmud'un tahta geçmesiyle birlikte III. Selim döneminin ardından yeni bir reform dönemi başlamıştır.

Bu çalışmamızda Kabakçı Mustafa İsyanı'na şahit olmuş bir devlet görevlisi tarafından kaleme alınan ve aşağıda metni verilen belge üzerinden olayın seyrini açıklamaya çalışacağız. Bu belge, Başbakanlık Osmanlı Arşivi

⁵ Musa Paşa, İstanbul'un Yenişehir-Fener semtinde doğdu. Babası divan efendiliği ve vezirlerin hizmetinde bulunmuş bir şahıstı. Dedesi eski sadrazamlardan Morali Osman Paşaydı. Taşrada zor bir iş olan vergi tahsilâtı görevinde çalıştı. Trablus-Şam Eyaletindeki vergi tahsilinde yaşanan sorunları gidererek gelirleri artıracığı vaadinde bulunarak, vezir rütbesiyle Trablus-Şam valiliğine atandı. Bu görevindeki başarısızlığı ve yolsuzlukları sebebiyle unvanı ve görevi elinden alınarak, mal varlığına el konulup Kıbrıs'a sürgüne gönderildi. Bir müddet sonra iade-i itibarla, asi Pasbanoğlu üzerine gönderildiyse de bu görevinde de istenilen başarıyı gösteremedi. Sonra sırasıyla, Selanik, Berkofça ve son olarak İnebahtı muhafızlığı görevlerine atandı. Altı ay kadar burada hizmet ettikten sonra Mısır valisi tayin edildi. İskenderiye'ye kadar gitmesine rağmen Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın korkusundan Mısır'a giremedi. Buradan tekrar Selanik'e gittiği sırada sadrazam vekili olarak yeni görevi için İstanbul'a çağırılarak rikâb-ı hümayun kaymakamlığı görevine getirildi. Görevinden ikinci kez azledildikten sonra İstanköy'e sürüldü. Daha sonra yine İstanköy'de sürgündeyken 21 Cemaziyelahir 1223 / 14 Ağustos 1808 tarihinde idam edildi. Doğan 2001: 17, 60, 69, 91- 95; Ahmet Cevdet Paşa 1303, Cilt VIII: 273- 274; Mehmed Süreyya 1996, Cilt IV: 1122.

Muallim Cevdet Tasnifi Askeriye Kısmı 50601 numarada kayıtlıdır. Tarihçiler tarafından Kabakçı Mustafa İsyanına şahit olan kişilere ait birkaç tarihçe yayınlanmıştır. Elimizdeki belge bu tarihçelerin yeni bir örneğidir. Belgenin içeriğinden bir mektup olduğu anlaşılmaktadır. Belge ikiye katlanmış, tek bir kâğıttan ve derkenar kısımlarla birlikte beş farklı metinden oluşmaktadır. Metin içerisinde mektubun kimin tarafından ve kime yazıldığı hakkında herhangi bir kayıt yoktur. Mektubun sonunda bir mühür olmakla birlikte, belgenin bu kısmı tahrif olduğundan okunamamıştır. Yazarın olaya karışan şahısları tanıyıp tanımadığı ve metnin üslubu yazarın devlet görevlisi olduğu kanaatini uyandırmaktadır. Metindeki olaylarla yazarı irtibatlandıran bazı iyelik eklerinin olması da bu görüşü desteklemektedir.

Çalışmada olayları daha anlaşılır kılmak için gerekli görülen yerlerde açıklama dipnotları verilmiş, diğer kaynaklarla karşılaştırmalar yapılmıştır. Açıklama dipnotlarında gelişen olaylar hakkında olduğu gibi olaya karışan kişiler hakkında da bilgiler verilmiştir. Yine tarafımızdan yapılan tamamlayıcı ifadeler köşeli parantezler [] kullanılarak gösterilmiştir.

Batılılaşma tarihimizin önemli bir kesitine katkı olacağını düşündüğümüz mektubun transkribini aşağıda sunuyoruz.

Müellifi ve Muhatabı Meçhul Bir Mektup

Devletlü, 'inâyetlü, merhametlü, velîyy-i ni 'met-i bî-minnetim efendim hazretleri devlet-i ikbâl ebedi-i sa 'adet-i iclâl- sermed ile sağ olsun bin iki yüz yirmi iki senesi rebîü'l-evvelinin on yedinci günü⁶ zuhûr iden hâdis-e-i 'uzmânın mebd'e-i Karadeniz Boğazı'nda vâki' kal'alar neferâtı[nın] Nizâm-ı Cedîd neferâtına mülhak olu[n]ması irâde-i hümâyûn olub⁷ Haseki-yi Hassadan Halîl

⁶ İsyanın tam olarak hangi tarihte başladığı ile ilgili kaynaklarda bir birliktelik mevcut değildir. Bu tarihlerden birincisi: Rebiülevvel ayının 16. günü pazartesi olarak geçmektedir Bkz. Derin 1973b:222. Yine başka bir kaynakta Rebiülevvel ayının 16. günü kabul edilmekteyken gün olarak Pazar belirtilmektedir. Bkz. Derin 1974: 386. Diğer bir tarih de 17 Rebiülevvel/13 Mayıs) Pazartesi günüdür. Bkz. Georg Oğulokyan 1972: 3; Ubeydullah Kuşmânî 2007: 52, 113; Ahmed Asım Tarihsiz, Cilt II: 21; Ahmed Cevdet Paşa 1303, Cilt VIII: 129; Mustafa Nuri Paşa 1327, Cilt IV: 48. Yine tam olarak bu tarihi vermemekle beraber, bir tarihçede olayın cereyanının padişaha haber verilme tarihi olarak 18 Rebiülevvel Salı tarihini vermesinden hadisenin cereyan tarihi olarak 17 Rebiülevvel Pazartesi tarihini kabul ettiği anlaşılmaktadır. Bkz. Uzunçarşılı 1942: 255. Elimizdeki belgede de isyan hadisesinin cereyan ettiği tarihini 17 Rebiülevvel 1222/ 25 Mayıs 1807 günü olarak belirtmektedir. Bkz. B.O.A. C.A.S. 50601; Bu konudaki üçüncü ve son tarih yanlış bir tarihlendirme ile 18 Rebiülevvel 1222 Pazartesidir. Bkz. Derin 1973a: 99.

⁷ III. Selim, yeniçerilerin Rus seferinde olmasından faydalanarak, İstanbul kalelerinde yeniçerilerden boşalan yerlere Nizâm-ı Cedîd askeri yerleştirmek istiyordu. Böylece

*Ağa*⁸ nâm kimesne, “Nizâm-ı Cedîd neferâtı olmak şöyle dursun pâdişâh-ı ‘âlem [penâh] efendimizin murâd-ı hümayûnu şabka giydirmek olsa sizlere şabka giydirir idim” deyu⁹ zebânını dirâz idüb nâ-bercâ hareketi esnâsında mezbûr

hem asayiş temin edilecek, hem de yeniçeriler ile Nizâm-ı Cedîd askerleri birbirlerine alıştıırılarak, daha sonra bütün askerlerin Nizâm-ı Cedîd ocağına katılmaları sağlanacaktı. III. Selim, bu düşüncesini Sekbanbaşı Arif Ağa ile paylaştı. Arif Ağa kendisinin bu konuda karar veremeyeceğini durumu yeniçeri ağası ile yazışması gerektiğini söyleyince, padişah isteğinden vazgeçti. Derin 1974: 383- 385; Bir başka kaynaktaki olay; III. Selim’in Nizâm-ı Cedîd elbisesi ile Cuma namazına gidip askere örnek olmayı istediği, böylece Karadeniz Boğazı’ndaki yamaklara da aynı elbiseyi giydirerek, onları da Nizâm-ı Cedîd askerine dâhil etme arzusunda olduğu şeklinde geçer. Padişah, Sekbanbaşı Arif Ağa’yı çağırarak, “Ağa lala ben bu cum’a şemseli kaput ile Nizâm-ı Cedîdim elbisesiyle câmi’e gitmek murâd-ı şâhânem olmağile sen dahi bana tebâiyet etmek lâzımdır” diyerek niyetini ona açıklamıştır. Sekbanbaşı Arif Ağa, bu durumun sakıncalarına dikkat çekerek padişahı bu işten vazgeçirmeye çalışınca, III. Selim “Bak papas sen benim devletimin nâzırı değilsin; benim emrim elzemdir.” şeklince cevap vererek Bostancıbaşı Şakir Hasan Bey’i çağırarak niyetini ona açıklamıştır. Bostancıbaşı “Nola efendim, ben kulun onlara libâs değil şabka dahi giydirmek senin himmetinle mümkündür” diyerek bu işi yapabileceğini belirtmiştir. Bkz. Derin 1973b: 221- 222. Yine buradaki bilgiler kadar tafsilatlı olmasa da Karadeniz Boğazındaki askerlerin Nizâm-ı Cedîd askerlerine katılmak istendiğine dair bilgiler için bkz. *B.O.A. HAT*. 5064; Derin 1973a: 99- 100; Uzunçarşılı 1942: 254; Georg Oğulokyan 1972: 2; Ahmed Cevdet Paşa 1303, Cilt VIII: 127-128; Câbî Ömer Efendi 2003, Cilt I: 126; Kılıç 2003: 55- 57; Derin 1973b: 221- 222.

⁸ Bostancıbaşının emriyle Boğaz Nazırı Mahmud Raif Efendi ve Macar Tabyası’nın Zabiti Halil Haseki askere dağıtmak için yanlarına bir miktar para ve Nizâm-ı Cedîd elbisesi alarak Karadeniz Boğazı’ndaki kalelere gittiler. Yamaklar kendilerine Nizâm-ı Cedîd elbisesi giydirilmek istendiğini öğrenip, durumu görüşmekteyken, Halil Haseki yanlarına gelerek elindeki fermanı açıp, “Kal’e neferâtım eğer benim muhlis kullarım ise bu esbabı giyüb ve Nizâm-ı Cedîdimi kabul etmeleri murad-ı aliyemdir” diyerek okudu. Yamaklar yeni elbiseleri giymek istemeyip, Halil Haseki üzerlerine yürüyünce aralarındaki ağız dalaşı kavgaya dönüştü ve yamaklar Halil Hasekinin üzerine atılarak kılıçla öldürdüler. Derin 1973b: 223; Derin 1974: 383- 386; Uzunçarşılı 1942: 254; Doğan 2003: 29; Ahmed Asım Tarihsiz, Cilt II: 21; Ahmed Cevdet Paşa 1303, Cilt VIII: 129- 130; Kılıç 2003: 55- 57. Bir kaynaktaki burada katledilen kişi Boğaz Nâzırı Süleyman Ağa olarak geçmekle birlikte bu kayıt tarihi gerçeklere aykırıdır. Bkz, Câbî Ömer Efendi 2003: Cilt I: 126- 127. Bazı kaynaklarda ise Halil Haseki’nin kılıçla değil Deli Mehmed adlı bir yamak tarafından tabancayla öldürüldüğü ifade edilmektedir. Ahmed Asım Tarihsiz, Cilt II: 21; Derin 1973a: 100; Uzunçarşılı 1942: 254. Döneme ait bir belgede ise Halil Haseki’nin tüfekle öldürüldüğü ifade edilmektedir. Bkz. *B.O.A. HAT*. 5064.

⁹ Kaynaklarda Kaymakam Musa Paşa’nın yamaklara önceden Nizâm-ı Cedîd elbisesi giydirileceğini bildirdiği ve onları kıskırttığı belirtilmektedir. Derin 1973b: 223; Bazı kaynaklarda ise Halil Hasekinin yamaklara Nizâm-ı Cedîd elbisesi giydirme niyetini

Halil Ağa'yı pâre pâre ittikleri [gibi] 'akabinde ricâl-i devlet-i 'aliyyeden boğazda Selim Sâbit Efendi'¹⁰ ve Re'is-i Sâbık İngiliz Mahmud Efendi ve Mehmed Efendi gibi zevât-ı kirâm nezâret üzere boğazda ikâmet üzere olub [yamaklar] Seyyid Mehmed Efendi[nin] olduğu konağa gelmişler [iken] iki üç gün evvel aşağı gitmiş olub andan Mahmud Efendi[nin] olduğu konağa gelmişler dört çifte bir kayık ile Mahmud Efendi firâr idüb verâsından varub kayıktan çıkarub anı dahi pâre pâre itdiler.¹¹ Selim Sâbit Efendi'yi istishâb idüb üç def'a yeniçeri efendisi olub Nizâm-ı Cedîd takımından değildir deyu konağına taraflarından âdem koyub ecânbiden gelir olur ise def' itsünler deyu himâyelerinde mehemmi oluruz. Sâ'at be sâ'at neferât-ı mezbûr üç beş bin olacak iken ferdâsı Salı günü bir perişânlık gelüb bir takımı ordu-yı hümâyûn

sakladığı belirtilmektedir. Bkz. Ahmed Cevdet Paşa 1303, Cilt VIII: 128; Kılıç 2003: 55- 57.

¹⁰ Selim Sabit Efendi, çeşitli vezirlerin kapı kethüdarları olarak görev yaptıktan sonra, masarifât-ı şehriyari ve cizye muhasebeciliği görevlerine getirildi. Bir müddet sonra Dimetoka'ya sürüldü. Bu sürgünden bir süre sonra İstanbul Boğazı'nın Rumeli tarafında yapılacak olan tabyalar için bina emini tayin edildi. Bu görevinden sonra da Haremeyn muhasebecisi, defter emini ve Mısır kapı kethüdası olarak görevlendirildi. 1834 yılında vefat etti. İsyân sırasında İstanbul Boğazının Rumeli tarafındaki tabyaların yapımı için bina emini olarak görev yapıyordu. Mehmed Süreyya 1996, Cilt V: 1493; Ubeydullah Kuşmânî 2007: 169.

¹¹ Mahmud Raif Efendi, Halil Hasekinin yamaklar tarafından öldürüldüğünü görünce, Karadeniz Boğazındaki tabyalardaki Nizâm-ı Cedîd askerlerinden kendisini Büyükdere Çayırında beklemelerini isteyerek, kayıkla oradan uzaklaşmak istediye de, yamaklar işledikleri cinayeti padişaha haber vereceği düşüncesiyle arkasından takibe koyuldular. Mahmud Raif Efendi tam karaya çıkacak iken yamaklar tarafından yakalanıp öldürüldü. *B.O.A. HAT.* 5028; Ubeydullah Kuşmânî 2007: 52- 53, 112- 114; Derin 1973a: 100; Derin 1974: 386; Georg Oğulokyan 1972: 3; Derin 1973b: 221- 223; Uzunçarşılı 1942: 254- 255; Ahmed Asım Tarihsiz, Cilt II: 21- 22; Doğan 2001: 30- 31; Ahmed Cevdet Paşa 1303, Cilt VIII: 129- 130; Câbi Ömer Efendi 2003, Cilt I: 127; Kılıç 2003: 56- 57. Mahmud Raif Efendi, Divân-ı Hümâyûn hocalarından Ambar Emini İsmail Efendinin oğludur. Daha gençliğinde sadrazam konağında mektubî kalemine devam ederken tanbur çalması nedeniyle Tanburî Mahmud olarak ünlenmişti. Yusuf Agâh Efendi İngiltere'ye elçi olarak atanınca Mahmud Raif Efendi de yanında başkâtip olarak atandı. Dönüşünde oldukça iyi bir şekilde konuştuğu İngilizcesi nedeniyle İngiliz Mahmud olarak tanınmaya başladı. Bir müddet sonra Rusya Donanması ile birlikte Korfu'ya giden Osmanlı donanmasına müsteşar olarak tayin edildi. Daha sonra Babiâli'de beylikçilik görevine getirildi. Akabinde Mısır'a gidişinde reisülküttap olarak tayin edildi. Osmanlı Devletinin Rusya'ya savaş açtığı sırada Fransa taraftarı bir politika güdüyordu. Bu nedenle görece daha düşük derecede bir görev olan boğaz istihkâmlarının yapım ve bakım işine nazır tayin edilmişti. Derin 1973b: 222- 223; Doğan 2001: 30- 31; Mehmed Süreyya 1996, Cilt III: 928; Ahmed Cevdet Paşa 1303, Cilt VIII: 129- 130; Mahmud Raif Efendi'nin hayatı ve eserleri hakkında daha ayrıntılı bilgi için Bkz. Beydilli- Şahin 2001: 21- 42.

tarafına firâr ve bir takımı asitâneye gideriz deyu Beyükköz(?)¹² tarafına gelüb hâsılı üçer beşer yüz olarak üç beş takım olub¹³ asitâne tarafından hâceler zuhûr idüb¹⁴ yevm-i Çehârşenbe asâkîr-i mezbûre takviyet virüb Tophâneye doğru giceden gelüb Tophâne neferâtını kendülere ilhâk ve kazgân-ı Tophâneyi ma'an ahz Kabbân-ı Dakikden 'ale's-sabah mavnalar ile mürûr ve doğru Et Meydanına varub esnâ-yı râhda bir kimesneden bir pâre ahz itmeyüb ve nisâ tâifesine ve delikanlıya bakmayub "yeniçeri olub Müslimân olan gelsün bizim işimiz şer'andır"¹⁵ deyu şeyhü'l -islâm¹⁶ efendiyi ve kazı'askerleri¹⁷ matlûb

¹² Belgenin bu kısmında yırtık olduğu için tam olarak okunamamakla beraber, bu kelime Büyükköz olmalıdır.

¹³ Görünüşte elbise giyip giymeme anlaşmazlığı yüzünden çıkan isyan gittikçe büyüdü. Cinayete karışan yamaklar canlarından emin olamadıkları için durumu İstanbul'daki yeniçerilerle görüşmek bahanesiyle Büyükdere adlı yerde toplandılar. Burada iki gün kalan yamakların sayısı gittikçe arttı. Artık bu geniş katılımlı harekete bir önder seçmeleri gerekiyordu. Kabakçı Mustafa'yı önder, Arnavut Ali, Bayburtlu Süleyman, Memiş Çavuş adlı yamakları da Kabakçı Mustafa'ya yardımcı olarak seçtiler. Önderlerini seçtikten sonra nasıl hareket edeceklerine dair aralarında söz birliğine vardılar. Ve şu kararlar ı aldılar. "1- İş bitinceye kadar şarap içmemek, 2- Fakir fukaraya hiçbir zarar yapmamak, 3- Reâya ve yabancılara el kaldırmamak, 4- Bu kararlara karşı muhalefet edenleri param parça etmek, 5- Et meydanına giderek Kur'âna göre murafâa olmak". Kuran-ı Kerim üzerine el basıp, ortaya konan bir kılıç üzerinden sırayla atlayarak aldıkları karardan dönmeyeceklerine dair yemin ettiler. Bkz. Georg Oğulukyan 1972: 3; Ubeydullah Kuşmânî 2007: 53, 114-115; Derin 1973b: 223; Derin 1974: 388- 389; Ahmed Cevdet Paşa 1303, Cilt VIII: 130- 131; Kılıç 2003: 59.

¹⁴ Yamakların Halil Haseki, Mahmud Raif Efendi ve bir adamını öldürüp, Büyükdere Çayırı'nda toplanarak bir grup haline gelmeleri üzerine, devlet erkânı durumu görüşmek üzere Babıalide toplandı. İlk olarak söz alan Kaymakam Musa Paşa, hadiseyi bütün ayrıntılarıyla bildiğini, durumun bir yanlış anlaşılardan kaynaklandığını, eğer olay fazla abartılmaz, yapılan hata yamakların gençlik ve cahilliklerine verilir, yeniçeri ocağının ileri gelenlerinden nasihatçiler gönderilir ve padişahın kendilerini affettiği bildirilirse grubun dağılacağını belirtmişti. Hal böyle olunca toplantıda bulunan devlet adamlarının durumun ciddiyetini kavrayamaması ve Köse Musa Paşa'nın gizliden gizliye isyancıları desteklemesi nedeniyle meclis, ciddi bir tedbir almadan, sadece Büyükdere'de toplanan yamaklara nasihat edecek bir heyet göndermeyi kararlaştırarak dağıldı. İsyancılara nasihat için gönderilen 30- 40 kişilik heyet, yeniçeri ocağının mütevellileri, ihtiyar aşçı ve yazıcı gibi sözü dinlenileceği umulan şahıslardan oluşuyordu. Nasihat heyeti yamaklarla görüşmekle birlikte, isyandan vazgeçirmekten ziyade onlara cesaret vererek geri dönmüşlerdi. Derin 1973a: 101; Derin 1974: 388; Ahmed Asım Tarihsiz, Cilt II: 22- 23; Ahmed Cevet Paşa 1303, Cilt VIII: 130- 131.

¹⁵ Yamaklar Kabakçı Mustafa'nın başkanlığında toplanarak tek bir hedef için hareket edeceklerine dair aralarında anlaşılktan sonra, reyanın desteğini almak için münadiler vasıtasıyla meydanlarda reyaya şöyle seslendier: "Ey ümmet-i Muhammed ağâh olunuz ki bizim ancak garaz ve maslahatımız nizâm-ı cedîdin ref'i ve ferk-i ibâd-

itmelerini tâ'lim itmişler yevm-i mezbûrda ahşam ezanına karîb kâim-makâm pâşâ ve sekbânbaşı ağa¹⁸ Çardağa gelüb, sâbık sekbânbaşılardan bir kaç ağa ve sertûrnâ'iden kâbili birkaç ağa ve seğirdim aşçılarından onbeş yirmi aşçı ustayla sîmçaprazlı ve yirmi otuz karakolcu ve söz sahibi beş on oda bekçisi kayıklara döküb ve Beşiktaş'a irsâl asâkîr-i mezbûrîyn önünü alub bir haber anıldırnak(?) matlûb olduğunu mûmâileyhim 'ağavat ve aşçılara ifâde birle¹⁹

ı müsliminden mezâlimin ref'idir. Yohsa kimsenin iyâl ve evlâd ve emvâl ve agraz-ı saireyi mealleri olmayub içimizden gasb-ı mâl ve hetk-i namus-ı iyal kasdında oluru olur ise derhal vücud-ı mefsedet âludını binnefs idam ve paymâl eylemek câygîr-i mâfilbâlimizdir, cemiyetimizi fâsîd hayâl ile mesalihinizi ibtal itmeyüb cümleiniz dükkânlarınızı küşâd birle ahz-ü italarınıza kemâ-kân mübaderet ve yeniçeri olanlarınız refakat idin", Bkz. Uzunçarşılı 1942: 255; yaklaşık aynı mealde ifadeler diğer kaynaklarda da mevcuttur. Bkz. Derin 1973b: 224; Georg Oğulokyan 1972: 4; Ubeydullah Kuşmânî 2007: 54, 115; Doğan 2001: 35; Ahmed Asım Tarihsiz, Cilt II: 25- 26; Ahmed Cevdet Paşa 1303, Cilt VIII: 134- 135.

¹⁶ Yine bu sırada şeyhülislamlık makamında Ataullah Efendi bulunmaktaydı. Mehmet Ataullah Efendi, Şeyhülislam Esad Efendizade Mehmed Şerif Efendi'nin oğludur. Babasının nüfuzu sayesinde hızla ilerledi. Sırasıyla nakibüleşraf, Rumeli Kazaskeri ve 1806 yılında da şeyhülislam oldu. İsyandan sonra sürgün olarak önce Kızanlık'a sonra Güzelhisar'a gönderildi ve yine burada 26 Haziran 1821 yılında vefat etti. Sahâflar Şeyhi-zâde Seyyid Mehmed Es'ad Efendi 2000: 219- 220; Mehmed Süreyya 1996: Cilt I: 335- 336. Döneme ait belgede Ataullah Efendi'nin ölüm tarihi 25 Ramazan Pazar olarak verilmektedir. *B.O.A.HAT.* 32320-I.

¹⁷ Bu sırada Rumeli Kazaskerliği makamında Ahmet Muhtar Efendi, Anadolu Kazaskerliği makamında da Hafid Efendi bulunmaktaydı. Ahmet Muhtar Efendi, Ulemadan İshak Efendinin oğludur. Müderrislik, Selanik, Şam ve Mekke kadılığı görevlerinde bulunduktan sonra Anadolu ve Rumeli kazaskerliği görevlerine getirildi. Şeyhülislamlık görevini yürütürken 1811 yılında İstanbul'da vefat etti. Hafid Efendi, Reisülküttap Mustafa Efendi'nin torunu, Şeyhülislam Mustafa Aşir Efendi'nin oğludur. Müderris ve kadılık görevlerinde bulunduktan sonra Rumeli Kazaskerliği görevine atandı. Daha sonra azl edilerek Kastamonu'ya sürülmekle birlikte, II. Mahmud'un kızı Fatma Sultan'ın doğumundan dolayı affedildi. Daha sonra tekrar Rumeli Kazaskerliğine tayin edildi. Görevine devam ederken 1811 yılında vefat etti. Mehmed Süreyya 1996: Cilt II: 558- 559.

¹⁸ Sebâbaşı Arif Ağa, yeniçeri ocağında ocaklı hasekisi, çorbacıbaşı gibi görevlerde bulunduktan sonra 8 Rebiülevvel 1221 / 17 Ocak 1807 tarihinde yeniçeri ocağının ocak ağasından sonra ikinci büyük amiri konumunda olan sekbanbaşılık görevine getirildi. IV. Mustafa'nın cülusunda dağıtılan cülus bahşişinden zimmetine para geçirdiği iddiasıyla Bursa'ya sürgüne gönderildi. Daha sonra II. Mahmud zamanında 15 Şaban 1223 / 6 Ekim 1808 tarihinde idam edildi. Şani-zâde Mehmed Ataullah Efendi 1290, Cild I: 59- 60.

¹⁹ Nasihat heyetinin İstanbul'a bir netice alamadan dönmesinden dolayı, devlet erkânı ve ocak ileri gelenleri durumu müzakere etmek için Çardak İskelesi'nde bir kez daha toplandı. Nizâm-ı Cedîd düşmanı olan Kaymakam Musa (Köse) Paşa, durumu ele alarak yamakların çoğunun Karadenizli olmasından hareketle, hemşerileri ve kendisi

irsâl itmeleriyle gicelik ile Beşiktaş'a ahşam yarım sâ'at sonra bir takım giçüb buyurun deyu çağırdıklarında iltifât itmeyüb Tophâne'ye doğru giçüb gitmişler, ba'dehu takım takım geçtiklerinde hiç bir takımı iltifât itmeyüb verâlarından sergerdelerden bir takım gelüb anları dahi çağırdıklarında ağalar ve ustalar "Tophâneye varmadıkça müzâkeresi olmaz" diyerek 'umûmen Tophâne'ye varub topçuların kazgânlarını çıkardub ma'an topçular ile külli 'asâkîr olub'²⁰ tâ'lîm olunduğı vech üzere mavnalar ile Kabbân-ı Dakîk'den mürûr [ederek] doğru Et Meydanı'na tecemmu' idüb yeniçeri kazgânlarını çıkardub "meğer Sarraçhâne kazgânı"²¹ meydana varmadıkca cülûs olmaz imiş" diyerek Sarraçhâne kazgânlarını meydana getirüb "Cebehânenin"²² kazgânlarını dahi getürmede olsunlar" [dediler] rîcâl ve kibârımız pâşâ kapusuna cem' olub, şeyhü'l- islâm efendi hazretlerini Sultân Selîm Hazretleri Çehârşenbe gününden üç kerre Enderûn-ı Hümâyûn²³ 'a da 'vet idüb "gidemem" deyu cevap virdikde,

gibi Nizâm-ı Cedîd'e düşman olan adamı, Yirmi beş bölüğün mütevellisi Kazgancı Mustafa Ağayı yamaklara nasihatçi olarak gönderilmesi yönünde karar alınmasını sağladı. Kazgancı Mustafa, Karadeniz'den bakır getirtip, kazancılara satarak para kazanıyordu. Nizâm-ı Cedîd reformları yüzünden işleri bozulmuştu. Bu nedenle Nizâm-ı Cedîd reformlarına düşmanca bir tutum takınmıştı. Kazgancı Mustafa yamaklara nasihatle görevlendirilmekle birlikte; isyancılara, Kaymakam Köse Musa Paşa'nın onları desteklediğini söyleyerek isyanın daha da büyümesine neden oldu. Derin 1973a: 387; Derin 1973b: 223-224; Georg Oğulokyan 1972: 3- 4; Derin 1974: 387- 388; Doğan 2001: 33; Ahmed Cevdet Paşa 1303, Cilt VIII: 131- 132; Kılıç 2003: 58- 60. Kazgancı Mustafa, asilerle görüşüğünü ve eğer Nizam-ı Cedîd askeri boğaz kalelerinden çekilirse yamakların da isyana son vereceklerine dair taahhütte bulduklarını belirtince, boğaz kalelerindeki Nizam-ı Cedîd askerleri geri çekildi. Doğan 2001: 33; Ahmed Asım Tarihsiz, Cilt II: 23- 25; Ahmed Cevdet Paşa 1303, Cilt VIII: 130-132; Mustafa Nuri Paşa 1327, Cilt IV: 49-50; Kılıç 2003: 60-61.

²⁰ Asiler Boğaziçi'nden hareket ederek, Rumeli tarafından Hisarlar, Ortaköy, Beşiktaş'a geçip, buradan da Tophane'ye vardılar. Bkz. Uzunçarşılı 1942: 255; Kılıç 2003: 61. İsyancılar tophaneye vardıklarında büyük bir korku içindeydiler. Zira bu ocak, talimli, disiplinli bir ocak olup, padişaha bağlıydı. Ancak Kaymakam Musa Paşa topçu ocağına önceden haber göndererek isyanın kendi bilgisi ve desteği dâhilinde geliştiğini bildirmiş ve topçuların da isyancılara katılmalarını istemişti. Georg Oğulokyan 1972: 4- 5; Derin 1973a: 101; Doğan 2001: 33; Ahmed Asım Tarihsiz, Cilt II: 26- 28; Ahmed Cevdet Paşa 1303, Cilt VIII: 133; Mustafa Nuri Paşa 1327, Cilt IV: 50; Kılıç 2003: 62.

²¹ Saraç veya sarraç hayvanlara yular, eğer, koşum takımı gibi malzeme yapan zanaatkârdır. Dolayısıyla da saraçhane ya da saraçhane de bunların satıldığı yer anlamına gelir. Bkz. Pakalın 1993, Cilt III: 125.

²² Cebe kelime anlamı olarak zırh manasına gelir. Yeniçerilerin silahların bakım, onarım, temin ve tedarik vb. işlerini yapan ocağa Cebeci Ocağı adı verilmiştir. Pakalın 1993, Cilt I: 261-264.

²³ Enderun, saray, mabeyn anlamlarına gelen bir kelimedir. Sadece Enderun olarak söylendiği gibi Enderûn-ı Hümâyûn olarak da kullanılmıştır. Osmanlı devletinde Orhan Bey ve I. Murad zamanında gelişen devlet teşkilatıyla beraber devlet işlerinin

“Enderûn’a gelmaz isen bari lâlâma gidesin” deyu emr-i hümayûnuna imtisâlen ‘ulemâ efendilerden kazı’askerlerden ma’ada pâyesi olanları ve ma’zûl kazı’askerleri ma’an olup pâşâkapusuna geldikten sonra şeyhü’l- islâm efendi hazretlerini Sultân Selîm Hazretleri Enderûn’a davet idüb fakat kendüleri gidüb ba’dehu ‘avdet kapuya geldikde şevketlü efendimiz tarafından “me’zûnum” [dedi]de la’net itdi. “Ve bundan sonra Nizâm-ı Cedîd ismini yâd iden kimesneye dahi la’net olsun” deyu buyurdular ve kışlalarını dahi kaldırayım deyu nutk buyurdular.²⁴ “Meydanda olan ‘asâkîrlerine gitsünler” deyu rica iderler deyu efendi-yi müşârûnileyh tahrîk-i zebân buyurub Sadr-ı Rûm ve Anadolu ma’an ağa kapusuna geliüb sekbânbaşı ağaya dahi takrîr itdikde, “meydanda olan sergerdeler işbu maddeye fetvâ isterler ve hüccet-i şer’iye matlûb iderler” didikde, “fetvâ emînine âdem gitsün ve vikâye kâtibine dahi âdem gitsün” deyu emr buyûrduklarında fetvâ emîni ve vikâye kâtibi geliüb merâm üzere hüccet ve fetvâ tahrîr olunub²⁵ karakulak götürüb bâlâsına hatt keşide itdirüb meydana irsâl olundukda,²⁶ şeyhü’l- islâm efendi ve kazı’askerleri meydana isterler ve on iki âdem²⁷ isterler, bir kut’a defter

daha iyi idare edilebileceği bir yer arayışına gidilmiştir. İlk saray Yıldırım Bayezid tarafından yaptırılmıştır. Ancak İstanbul’u fethettikten sonra devletine bir İmparatorluk başkentini başkent seçen Fatih, kendisine de bir İmparator sarayı yaptırmak istemesi nedeniyle Topkapı Sarayı yaptırılmıştır. Bu sarayın yapımından sonra Enderun kelimesi saray hayatını ifade etmek için kullanılır olmuştur. Bkz. Pakalın 1993, Cilt I: 533–540.

²⁴ Derin 1973b: 229; Derin 1974: 390; Doğan 2001: 48; Ahmed Asım Tarihsiz, Cilt II: 28- 29; Ahmed Cevdet Paşa 1303, Cilt VIII: 135.

²⁵ Hazırlanan hüccetin metni ve değerlendirmesi için bkz. Beydilli 2001a: 33- 48; Ubeydullah Kuşmânî 2007: 123- 125.

²⁶ Şeyhülislam Ataullah Efendi, Nizâm-ı Cedîd ocağının kaldırıldığını isyancılara bildirerek, başka istekleri olup olmadığını sormak için sekbanbaşı, fetva emini ve vikaye katibini Et Meydanı’na gönderdi. İsyancılar, şeyhülislam ve kazaskerlerin Et Meydanı’na gelmelerini talep etti. Şeyhülislam Ataullah Efendi, meydana geldiğinde Kaymakam Musa Paşa tarafından hazırlanıp idamı istenilen 11 kişinin hal fetvalarını hazırlayarak asilere verdi. Ahmed Cevdet Paşa 1303, Cilt VIII: 135- 136.

²⁷ “Bostancıbaşı, Sırkatib İbrahim Kethüda, Mabeynci Ahmed Beğ, Tersane Emimi Hacı İbrahim Efendi, Rikab Kethüdası Memiş Efendi, Rikab Reisi, İrad-ı Cedid Defterdarı Ahmed Beğ, Kapan Naibi, Darbhane Emimi Bekir Efendi, Valide Kethüdası” B.O.A. HAT. 7537; Kaynaklarda idamı istenilenlerin sayısı genel olarak 11 olarak geçmektedir. Bkz. Derin 1973b: 226–227; Uzunçarşılı 1942: 256; Ahmed Cevdet Paşa 1303, Cilt VIII: 135- 136. Bir kaynakta idamı istenilen kişilerin sayısı 10 olarak verilmekle birlikte isim verilmemektedir. Bkz. Ahmed Asım Tarihsiz, Cilt II: 29. Diğer bir kaynakta ise bu metinde olduğu gibi idamı istenen kişilerin sayısı 12 olarak geçmektedir. Ancak daha sonra Köse Kethüda olarak tanınan Mustafa Reşid Efendi yeniçerilerden bazı kişilerin araya girmesiyle affedilince, idamı istenilenlerin sayısı yine 11 kişide kalmıştır. Derin 1973a: 104. İki kaynak isim zikretmeden 12 rakamını vermekle yetinmiştir. Ubeydullah Kuşmânî 2007: 55- 119; Câbî Ömer Efendi 2003, Cilt I: 127.

gönderüb ol defteri karakulak şevketlü efendimize götürüb, nazâr buyûrdukdâ, işbu defteri lâlâma götür. “İşbu defterde mestûr olanları”²⁸ meydana göndürsünler” deyu nutk-ı hümayûn olduk da²⁹ Bostancıbaşı Şâkir Beğ’in³⁰ kellesini şevketlü efendimiz meydana göndürsünler deyu kapuya irsâl ve münâdiler çârşûlarda şevketlü efendimiz Nizâm-ı Cedîd’e la ‘net itdi deyu nidâ itmede ve kâim-makâm pâşâ, rikâb kethüdâsı duhân gümrüğü emini Memiş Efendi’yi³¹ ve Re’is-i Rikâb Safî Efendi³² kapuda hamam camekânında başlarını

²⁸ İsyancılar öldürülmelerini istedikleri 11 şahısın adlarının bulunduğu bir listeyi padişaha göndermişlerdi. Bu listede adı bulunan şahıslar şunlardı: 1-İbrahim Nesim Efendi, 2-Bahriye Nazırı Hacı İbrahim Efendi, 3-Rikab-ı Hümayun Kethüdası Memiş Mehmed Efendi, 4- Reisülküttap vekili Safi Ahmed Efendi, 5- İrad-ı Cedîd Defterdarı Ahmed Bey 6- Darphane Emmini Ebubekir Efendi, 7- Valide Sultan Kethüdası Yusuf Ağa, 8- Enderundan Sır Katibi Ahmed Efendi, 9- Mabeynci Kör Ahmed Bey, 10- Bostancıbaşı Şakir Hasan Bey, 11- Kapan Naibi Abdüllatif Efendi. Bkz. Derin 1973a: 104; Derin 1973b: 226–227; Ahmed Cevdet Paşa 1303, Cilt VIII: 135- 136; Bir kaynakta Bostancıbaşı Şakir Efendi haricinde diğer şahıslar aynen bulunmaktadır. Bkz. Derin 1974: 393; Yine bir kaynakta bu listeden biraz daha farklı olarak Kethüda Vekili Muhsin Efendi’nin adı da yer almaktadır. Mustafa Nuri Paşa 1327, Cilt IV: 50. Diğer bir kaynakta ise daha farklı liste ile karşılaşılmaktadır. Bu listede diğer listelerde olan kişilerin yanında, Gümrükçü Hasaniko, Moralı Ali Efendi, Aziz Efendi, Sabık Şeyhülislam Salihzade, Eminpaşazade Emin Bey ve asiler ile işbirliği yaptığı söylenen Kaymakam Musa Paşa’nın isimleri de bulunmaktadır. Bkz. Georg Oğulkyan 1972: 8.

²⁹ III. Selim yumuşak huyluluğu nedeniyle kan dökülmesini istemediği için isyanın bastırılmasında ihmalkâr davranmakla beraber, isyan başarılı olup da iş ciddiye binince kendi adamlarını feda etmekten çekinmedi. Ahmed Cevdet Paşa 1303, Cilt VIII: 136.

³⁰ Bostancıbaşı Şakir Efendi, Beylerbeyi Ahmed Paşa’nın oğlu olup babasının vefatından sonra maddî sıkıntıya düşmüştü. Bazı baba dostları sayesinde padişahın ata biniş törenlerinde vazifeli olan rakkasların başına amir tayin edildi. Bir süre sonra haseki ağa oldu, daha sonra da bostancıbaşı tayin edildi. Asiler bostancıbaşının isyanından önce birkaç kez boğaz kalelerine gelip gitmesinden dolayı kendilerine Nizâm-ı Cedîd elbisesi giydirilmesi teşebbüsünden onu sorumlu tutuyorlardı. Adı bu nedenle öldürülmesi istenilen şahısların listesinde yer alıyordu.. Sarayda idam edilerek, kesik başı Et Meydan’ına gönderildi. Doğan 2001: 39; Ubeydullah Kuşmânî 2007: 57, 119; Ahmed Asım Tarihsiz, Cilt II: 31; Ahmed Cevdet Paşa 1303, Cilt VIII: 137; Mehmed Süreyya 1996, Cilt V:1564.

³¹ III. Selim, bu sırada Sır Kâtibi Ahmet Efendi ile Mabeynci Ahmed Bey’e asilerin kendilerinin idamlarını istediklerini söyleyerek canlarını kurtarmalarını istemiştir. Yine Kaymakam Musa Paşa’ya Sır Kâtibi Ahmet Efendi ile Mabeynci Ahmed Bey’in canlarının kurtarılması için gerekenin yapılması yolunda emir vermişti. Bu emir üzerine İbrahim Kethüda ve Hacı İbrahim Efendi serbest bırakılmış, Rikab-ı Hümayun Kethüdası Memiş Efendi, Reisülküttap Vekili Safi (Safa) Efendi, Darphane Emmini Ebubekir Efendi Babîali ve Bostancıbaşı Şakir Efendi sarayda boğularak idam edildikten sonra kesilen başları isyancılara gönderilmişti. Georg Oğulkyan 1972: 9-

kesdürüb lakin [bir torba] derûnuna vaz' ve meydana irsâl ba'dehu darbhâne emini³³ kapuya gelüb kum meydanında boynu vurulub re'sini meydana irsâl olundukda meydan ricâli şeyhü'l-islâm efendiyi kazı'askerleri matlûb ittiklerinde sekbânbaşı ile şeyhü'l-islâm efendi ve kazı'askerler meydana vardıkda meydanda olan tekyeye nazır yetmişbeş cemâ'atin odasına misâfir virdiler.³⁴ Ba'dehu biz kesilmiş baş istemeyüz deyu sekbânbaşıya hitâb itmişler. İbrahîm Kethüdâ kayığa binüb Karamürsel taraflarına firâr itmek için

10; Derin 1973a: 105; Derin 1973b: 226- 227; Derin 1974: 397; Uzunçarşılı 1942: 257; Doğan 2001: 36- 37; Ubeydullah Kuşmânî 2007: 57- 119; Ahmed Asım Tarihsiz, Cilt II: 31; Câbî Ömer Efendi 2003, Cilt I: 132- 135; Beydilli 2001b: 173. Bu şahıslardan Memiş Efendi aslen Selanikliydi. Hacı Numan Bey'in gümrükçülüğü sırasında, Selanikli Osman Ağa'nın yerine duhan gümrüğü emini oldu. Muhtelif dönemlerde hububat nazırı, arpa ve saray mutfağı eminliği görevlerinde bulunmuştu. Ordunun hareketi sırasında rikab kethüdası tayin edilmişti. Kabakçı Mustafa isyanında idam edildi. Ahmed Cevdet Paşa 1303, Cilt VIII: 137; Mehmed Süreyya 1996: Cilt IV: 1084; Doğan 2001: s. 37.

³² Safa (Safî) Efendi, divan-ı hümayunda çalışırken Mısır Seferi sırasında tayin edildiği beylikçilik görevini seferden sonra da bir müddet daha devam ettirdi. Daha sonra reisülküttap vekili oldu. Kaymakam Musa Paşa ile aralarındaki bir sorun nedeniyle idam edildi. Ahmed Cevdet Paşa 1303, Cilt VIII: 137; Mehmed Süreyya 1996, Cilt V: 1431; Doğan 2001: s. 37- 38.

³³ Daphane Emini Ebubekir Bey Safranbolulu olup hemşerilerinin yardımıyla önce darphane hammalı, sonra memur, kefce nazırı ve sahib-i ayar daha sonra da darphane emini olmuştu. Meşveret için sadrazam konağına davet edilmiş, öldürüleceğinden habersiz bir şekilde görüşmek için gittiği sırada cellâtlar tarafından yakalanarak idam edilmiş ve malarına el konulmuştur. *B.O.A.HAT.* 4254; Ahmed Cevdet Paşa 1303, Cilt VIII: 137; Mehmed Süreyya, Cilt V: 429; Doğan 2001: 38- 39.

³⁴ Asiler kendilerine katılanlar ile birlikte Et Meydan'ına vardıklarında, Kaymakam Musa Paşa durumu padişaha bildirdi. III. Selim, saray kapılarını kapattırarak Nizam-ı Cedîd ocağını dağıttığını bildirdi. Kaymakam Musa Paşa, şeyhülislam, ulemanın önde gelenleri ve diğer bazı devlet adamlarını, isyan hadisesini görüşmek üzere Babialiyeye davet etti. Toplantıda Sadaret Kethüdası İbrahim Nesim Efendi'nin isyanı güç kullanarak bastırma teklifi, Rumeli Kazaskeri Ahmet Muhtar Efendi'nin eğer isyan zor kullanılarak bastırılırsa, çok can kaybı olacağı ve meselenin sonucunun belli olmayacağı yolundaki sözleri nedeniyle kabul edilmedi. Yine Ahmet Muhtar Efendi'nin bu teklifinden dolayı İbrahim Kethüda'ya eleştiri sınırları aşan ve hakarete varan sözleri nedeniyle toplantıda bulunanlar bir karara varamadan dağıldılar. Toplantının dağılmasından sonra, münadiler Nizâm-ı Cedîd'in kaldırıldığını ilan ediyorlardı. Bir yanda devlet adamlarının bir kısmının katıldığı isyanı bastırmak için yapılan toplantı başarısızlıkla dağılırken, diğer yanda asiler tarafından Et Meydanı'na davet edilen şeyhülislam, kazaskerler ve ulemanın diğer önde gelenleri ile sekbanbaşı meydana ulaşmışlar tekke olarak adlandırılan yerde istirahat ediyorlardı. Bu grup isyanı desteklemelerin göstergesi olarak geceyi yetmiş beş cemaatin ortasında geçireceklerdi. Doğan 2001: 34- 36; Kılıç 2003: 63- 64; Ubeydullah Kuşmânî 2007: 54- 55, 116- 117.

Yenikapu'dan taşra çıkar iken kavuğu çıkarub başına şal sardığından [onu tanıyan] iskele hammalları İbrahîm Kethüdâ firâr ideyor deyu hücum itmeleriyle, Güllabîoğlu Dülger Kalfâsı keferenin hânesi kapusu açık olduğundan içerü girmişken çıkarub, darb iderek, hakâret ile hayyen [Et] meydan[ın]a götürüb kapuyu içeri girdikde kılıç üşürüb pârelediler³⁵ ve Bolu Voyvodası Hâcî Ahmed oğlunun³⁶ kapu kethüdâsı diyerek bir âdemi dahi hayyen götürüb anı dahi pârelediler ve Hâcî İbrahîm Efendi dahi tersânedan iki çiftte bir kara kayığa binüb Yemiş İskelesi'ne doğru gidüb ol taraftan kayığı çördüb Ayvansarayı İskelesi'ne doğru geldiğini tecessüs itmişler ba'dehu gâ'ib etmişler ferdâsı günü yevm-i Cum'a yahısında bulub pâşâ kapusuna götürüb ma'hûdlardan otuz-kırk müsellaah haşerât gelüb ahz ve Sultân Bâyezid'e Yemeniciler Pişgâhı'na kadar piyâde olarak hakâret ile götürüb bundan böyle gidecek hâlim yokdur her ne idecek iseniz idin didikde pâre pâre idüb

³⁵ İbrahim Kethüda (İbrahim Nesim Efendi), Bâbıaliden çıktıktan sonra Daltaban Çeşmesi semtindeki evine gelip, deniz yoluyla kaçmak için Langa Yenikapısı'na vardıktan sonra, tanınmamak için kılık değiştirip birkaç adamı ile birlikte Dülger Güllabî-zade Agop Kalfa'nın evinde saklanmak isterken, kendisini tanıyan bazı hammallar ve kömürcüler “*İbrahim Kethüda kaçıyor*” şeklinde bağırınca, asiler İbrahim Kethüda'nın bulunduğu evin etrafını sararak Kaymakam Musa Paşa'ya haber gönderip, İbrahim Kethüda'yı ve bir adamını bulunduğu evden çıkararak hakaret ederek Et Meydanına doğru götürürlerken yolda ikisini beraber öldürdüler. Georg Oğulokyan 1972: 6, 9; Derin 1973b: 227- 228; Uzunçarşılı 1942: 257; Derin 1973a: 106; Derin 1974: 396; Doğan 2001: 39- 40; Ubeydullah Kuşmânî 2007: 55- 56, 117- 118; Ahmed Asım Tarihsiz, Cilt II: 30; Ahmed Cevdet Paşa 1303, Cilt VIII: 138; Câbî Ömer Efendi 2003, Cilt I: 135; İbrahim Nesim Efendi, Hotin'de bir cami imâmı olan Ahmed Efendi'nin oğludur. Babasının ölümünden sonra dedesi Mehmed Ağa arabacıbaşılık görevine tayin edilince, dedesi ve annesiyle beraber İstanbul'a geldi. Yine dedesinin de yardımıyla mektubî odasına memur oldu. Rikab-ı hümayun kethüdalığı, mühürdarlık, mektubi odasında ser halifelik, görevlerinde bulundu. Daha sonra sadrazamlık kethüdalığı görevine getirildi. Ordu Mısır'a sefere gittiğinde rikab-ı hümayun kethüdalığı görevine getirildi. Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki ilişkiler gerginleşince savaş hazırlıklarını yapmak için görevlendirildi. Kaymakam Musa Paşa, bu sırada İbrahim Kethüda'nın aleyhine propaganda faaliyeti yürütüyordu. Sonuçta Kaymakam Musa Paşa'nın çabaları sonucunda Kabakçı Mustafa isyanında asiler tarafından Et Meydanına götürülerek kılıç darbeleri ile öldürüldü. Doğan 2001: 40- 46; Ahmed Cevdet Paşa 1303, Cilt VIII: 138- 140, Mehmed Süreyya 1996, Cilt III: 768

³⁶ Bolu Voyvodası Ahmet oğlu Hacı İbrahim Efendi, Nizâm-ı Cedîd birliklerinin tesisinde büyük hizmetleri olmuş bir şahıstı. Öldürülen kişi onun İstanbul'daki işlerini yürüten kapı kethüdâsı Mehmed'ti. Bu şahsın Nizâm-ı Cedîd reformları ile doğrudan bir ilişkisi olmamakla beraber muhtemelen Bolu'dan kendisini tanıyan birkaç kişinin Hacı İbrahim Efendi'ye duyduğu şahsi kinin kurbanı oldu. Derin 1973b: 228; Derin 1974: 397; Doğan 2001: 46; Ubeydullah Kuşmânî 2007: 56, 117; Ahmed Asım Tarihsiz, Cilt II: 31; Ahmed Cevdet Paşa 1303, Cilt VIII: 140- 141; Câbî Ömer Efendi 2003, Cilt I: 136; Beydilli 2001b: 173.

eccâsından birisini ma'lûm olmayarak raddeye telef ittiler³⁷ hayf ol kader devlet ve servete efendim fi 11 R[ebiülahir] sene [1]222.

Yevm-i Cum'a ale's-sabah kapu tarafından bir tezkire tahrîr ve Enderûn-ı Hümâyûn'da Dârü's-sa'âde Ağasına virmişler, ol dahi silahdâr ağaya silahdâr ağa tekrâr dârü's-sa'âde ağasına birbirlerine teklif iderler iken Sultân Selim Efendimiz görüb su'âl buyurub tezkire silahdâr ağa yedinde imiş

³⁷ Bahriye Nazırı İbrahim Efendi, Yamakların İstanbul'a geçişleri üzerine Babıali'den tersaneye geçmiş, divan-ı hümayun hocalarından Avrupa'da elçi olarak görev yapan Vahid Efendi'nin Eyüp'te bulunan sahil köşküne sığınmıştı. Ancak burada kendisini güvende hissetmeyerek başka bir yere gitmeye karar verdi. Başına bir şal örtüp, ihtiyar bir kayıkçının kayığına binerek Beylerbeyi iskelesi yakınlarındaki evine gitti. Asilerin elinden kurtulduğu düşüncesiyle kayıkçıya ödemesi gerekenin çok üzerinde bir para verdi. Bir müddet daha saklanmasının tedbir açısından iyi olacağı düşüncesiyle mahzene saklanmıştı. Asiler onu aramak için evine geldiklerinde evde bulamayıp gitmişlerdi. Ancak araştırmalarını devam ettirirlerken bir kahvehanede ihtiyar bir kayıkçının meçhul bir müşterisinden aldığı yüklüce parayı duyduklarında, tekrar İbrahim Efendi'nin evine gelmişler, bahçivana işkence yaparak İbrahim Efendi'nin yerini öğrenmişler ve mahzenden çıkararak Et Meydanına götürmüşlerdi. III. Selim tahttan indirilip IV. Mustafa tahta çıktığı ve yeni padişahın hâkimiyetinin ilk günlerinde kan dökülmesi pek hoş karşılanmayacağı için Kaymakam Musa Paşa, İbrahim Efendi'nin canına herhangi bir zarar verilmeyeceğini söyleyerek çavuşbaşı dairesinde bir müddet istirahat ettirilmesini emretti. Ancak onun ölümünü öncelikle kendisi istediği için Kabakçı Mustafa'ya; Gizli Sıtma'nın yakalandığını ve birkaç adamını göndererek onu öldürtmesi için haber gönderdi. Kaymakam Musa Paşa'nın da divanda olduğu bir anda birkaç asi çavuşbaşı odasını basarak İbrahim Efendi'yi yakalayıp götürmüşlerdi. Yolda sakalını yolup, "*Buna gizli sıtma dîrler, her kimi tutacak olursa halâs mümkün değildir. Fakat sakalının kılı kendü mazaratını def'ider*" diyerek sakalını yolarak yoldan geçenlere dağıtmışlardı. Bu şekilde Beyazıt tarafındaki yemenicilerin buldukları yere kadar geldiklerinde daha fazla gidecek dermanı kalmayınca, kılıç darbeleriyle öldürerek kesik başını Et Meydanına götürdüler. İbrahim Efendi, Rikab Defterdarı İsmail Efendi'nin oğludur. Mektubî kaleminde çalışırken Reisülküttap Mustafa Efendi ile yakınlık kurarak hızla yükselmiş, ser halife, mektupçu, rikab-ı hümayun kethüdâlığı, başmuhasebecilik, sadrazamlık kethüdâlığı, defterdâr, tersane eminliği, irâd-ı cedîd defterdârlığı ve hububat nâzırlığı görevlerinde bulunmuştu. Nizâm-ı Cedîd ordusunun teşkilinde önemli görevlerde bulunmuş, bu nedenle reform karşıtlarının tepkisini çekmişti. Derin 1973b: 228; Derin 1974: 407; Doğan 2001: 51- 53; Ubeydullah Kuşmânî 2007: 59-60, 121- 122; Ahmed Asım Tarihsiz, Cilt II: 38-40; Ahmed Cevdet Paşa 1303, Cilt VIII: 146- 147; Câbî Ömer Efendi 2003, Cilt I: 140- 142; Uzunçarşılı 1942: 259; Mehmed Süreyya 1996, Cilt III: 757. Kaynakların birçoğunun aksine bir kaynakta İbrahim Efendi'nin öldürüldüğü yer Çömlekçilerbaşı adlı yer gösterilmektedir. Bkz. Georg Oğulokyan 1972: 12- 13; Yine başka bir kaynakta Dülbentçiler Pişgahı adlı mahal gösterilmektedir. Bkz. Derin 1973a: 108.

*yed-i hümayûnlarına virdim.*³⁸ *Hareket buyurub doğru efendiler oldukları mahalle varub Sultân Mustafa Efendimizi kendü çıkarub evvelen kendisi bî'at idüb taşraya haber irsâl taşradan kâim-makâm pâşâ ve şeyhü'l-islâm efendi vesâ'irleri alay köşkü altından mürûr ve meydanda mevcut olan 'asâkîr ma'an mürûr idüb Sultân Mustafa Efendimiz alay köşkünden seyr ider imiş.*³⁹ *Ol*

³⁸ Bu bilgidenden elimizdeki tarihçenin yazarının kimliği hakkında bazı ipuçları edinmekteyiz. Şeyhülislam Atallah Efendi, Münib Efendi'yi sekbanbaşıyla birlikte, III. Selim'e göndererek, padişahlıktan hal edildiği ve tahtı IV. Mustafa'ya bırakması konusunda alınan kararı tebliğ etmekle görevlendirmişti. Münif Efendi bu işi yapamayacağını belirtince, şeyhülislam bu görevi Anadolu kazaskeri Hafid Efendi'ye vermişti. Hafid Efendi sekbanbaşı ile beraber kararı tebliğ için saraya gitmesine rağmen kapılar kapalı olduğu için geri dönmüşlerdi. Bunun üzerine alınan karar gereği sadrazam konağından darüssade ağasına yazılan bir tezkire ile III. Selim tahttan çekilir, IV. Mustafa tahta geçer ve cülus töreni yapılırsa asilerin meydandaki kazanlarını kaldırarak ocaklarına dönecekleri ve kimseye bir zarar gelmeyeceği aksi takdirde çok elim hadiselerin gerçekleşebileceğini belirtiyordu. Bu tezkire sadrazam karakulağı tarafından saraya götürülmüştü. Metindeki ibareden tezkirenin silahdar ağa ve darüssade ağası arasında gelip gittiği anlaşılıyor. Derin 1973b: 230; Derin 1974: 402- 403; Georg Oğulkyan 1972: 10; Ahmed Asım Tarihsiz, Cilt II: 36- 37; Doğan 2001: 49- 50; Ahmed Cevdet Paşa 1303, Cilt VIII: 142- 145; Câbi Ömer Efendi 2003, Cilt I: 139- 140. Bu durumda *verdim* kelimesinden bu tarihçenin yazarının ya bu karakulak olabileceği ya da sarayda padişahın şahsi hizmetkârlarından birisi olabileceği akla geliyor. Hadisenin daha ayrıntılı bir tasvirini veren bir kaynağa bakılırsa yazar hakkında daha ayrıntılı bilgi sahibi olabiliriz. “ol gün saat üçte Şevketlü Padişahım, kul cülus istiyorlar deyu bir telhis olup karakulak yediyle irsal olundu... Bu haber ile telhis dahî Dârüs'sa'âde ağası Hacı Mercan Ağa hazretlerine vâsıl oldukda, huzur-ı humâyûnda Ağa-yı müşârünileyh, telhisi açup cülus sohbetini gördüğü gibi *gözlerim seçmiyor başımda bir ağrı var* deyüp silahdar ağanın yedine verdi. Silahdar ağa dahi cülus tahririni gördüğü gibi *okuyamadım* dedikde pâdişâh-ı âlem-penâh, gayet zurefâdan olmağla *ben okurum* deyüb elinden alup gördüğü gibi belây-ı bârânî gibi didelerinden yaş, lihyesinden aşağı cereyan eylediği müşâhede eyleyenlerden menkûl olup, kâğıd-ı merkûmu Hazine Kethüdâsı Salih Bey'in yedine verdi ve dedi ki *ben umûrumu bir âdeme ihâle eyledim ve babalık add edindim, benim başıma bu serencâmı getirmeğe sebep odur. Allahu te'âla kahr eyleye* deyüp Sır katibi'ne bedduâ edüp sağ tarafında Dârü's-sa'de ve sol tarafında Silahdâr Ağa koltuğuna geçüp çimşirlik tarafına azimet buyurup” Derin1973a: 106- 107.

³⁹ İsyân geliştikçe asiler, III. Selim'in I. Abdülhamid'in oğulları Şehzade Mustafa ve Mahmud'u öldürtebileceği endişesine düşmüşlerdi. Zira III. Selim'in çocuğu olmadığından eğer şehzadelere bir şey olursa hanedanın devamı tehlikeye girecekti. Asiler, kimseye güvenmediklerini belirterek şehzadeleri korumak istediklerini saraya bildirmişlerdi. III. Selim şehzadelerin kendi evladı gibi olduğunu ve şahsî ihtirasları için onların canlarına kıyamayacağını belirterek, ocaktan ve ulemeden birer kişinin saraya gelerek şehzadeleri korumalarını istemişti. Cuma günü Sekbanbaşı Arif Ağa, başturnacılar, ocak ihtiyarları, ve diğer söz sahibi kişiler hep beraber şeyhülislamlık makamında toplandılar. Toplantıda Nizâm-ı Cedid'in kaldırıldığı, istenilen kişilerin

esnâda Mabeynci Kôr Ahmed Beğ'i tutmuşlar götürürler iken haşerât-ı mezkûr Soğuk Çeşme nâm [mahallin /saray kapısının] önünde pârelediler⁴⁰ Ba 'dehu bâb-ı hümmâyûndan Enderûn'a duhûl ve taht-ı hümmâyûna bi'at olunub Sultânahmed'de selâmlık olacak iken vakt mürûr idecek deyu Ayasofya'ya selâmlık oldu. "Üç gün işbu 'asâkîr misâfirim [dir]" deyu Sultân Mustafa Efendimiz nutk buyurub vâkı 'â üç gün meydanda misâfir oldular. Yevm-i Cum 'â

bazılarının yakalanarak öldürüldüğü bazılarının da yakalanmak üzere olduğu, asilerin diğer isteklerinin de padişah tarafından gerçekleştirileceğine dair kendisinden söz alındığı, boğaz kumandanlarına rütbe ve nişanlar verilerek, askerlerin kışlalara dönmesinin sağlanması gerektiği belirtildi. Bu sırada Şeyhülislam Ataullah Efendi, Kabakçı Mustafa ve adamlarına bir kere daha bir isteklerinin olup olmadığını sormak için birkaç kişiyi Et Meydanına gönderdi. Bu sırada İstanbul Kadısı Murad- zade, asilerin asıl niyetlerini anladığı için uzayıp giden tartışmalara bir son vermek amacıyla, artık padişaha güven olup olmayacağı şeklinde bir soru sorunca durumun rengi değişmişti. Asiler şeyhülislamın yanına gelerek, padişah zevk-i sefa içerisinde yaşarken, ülkenin zalimlerin elinde kaldığı, reyanın perişan olduğu, bu sebeple III. Selim'in hilafetinin artık geçerli olamayacağı yolunda görüş belirtince, Şeyhülislam Ataullah Efendi, III. Selim'in tahttan indirilmesi için fetva vermiştir. Devlet gelenlerinden birkaç kişi buna gerek olmadığı padişahın asilerin her istediğini yerine getirdiğini belirttiği bir sırada; Kabakçı Mustafa'nın yardımcılarında Bayburtlu Süleyman; "*Padişah ile kul arasında nefsâniyet girdi, şimdiden sonra ne o bize padişahlık edebilir ve ne de biz ona kulluk edebiliriz. Hemen bu hususa bir râbitâ virelim*" demişti. Bu sırada şehzade Mustafa'nın padişahlığı için askerler tarafından fatiha okunup hep bir ağızdan âmin sesleri yükselmiştir. Toplantıda bulunanlar en sonunda III. Selim'in tahttan indirilerek şehzade Mustafa'nın tahta çıkarılmasına karar vermişlerdi. Tahttan indirilme kararına direnmeyen III. Selim, kendi eliyle Şehzade Mustafa'yı tahta çıkarmış ve önce kendisi biat etmişti. Ahmed Asım Tarihsiz, Cilt II: 32- 38; Ahmed Cevdet Paşa 1303, Cilt VIII: 142- 145. Cüslu ilgili olarak bkz. Derin 1973b: 230; Derin 1974: 397- 404; Georg Oğulokyan 1972: 10- 11; Ubeydullah Kuşmânî 2007: 57- 58, 119-120; Hadisenin gelişimi için bkz. bir önceki dipnot.

⁴⁰ Sarayda III. Selim kendi eliyle IV. Mustafa'yı tahta çıkardığı sırada durumdan haberdar olmayan önde gelen ulema ve devlet ricali saraya doğru yürümekteydi. Bu sırada idamı istenilen kişilerden Mabeynci Ahmet Muhtar Bey asiler tarafından yakalanarak paşa kapısına götürülürken yolda öldürülmüştü. Kendisi hazine kethüdalığı ve Hotin muhafızlığı görevlerinde bulunmuş olan Halil Paşa'nın oğludur. Babasının ölümünden sonra kardeşi ile beraber Enderun'da çırak olarak Şehzade Selim'in (III. Selim) hizmetinde bulunmuştur. I. Abdülhamid'in padişahlığı zamanında saraydan uzaklaştırılsa da III. Selim'in padişah olmasıyla sarayda ona mabeynci olmuştur. Herhangi bir suçu olmamakla beraber padişaha yakın bir kişi olduğundan sarayın Soğuk Çeşme kapısı önünde öldürülmüştür. Derin 1973a:107; Derin 1973b: 230; Derin 1974: 403; Geoerg Oğulokyan 1972: 11- 12; Doğan 2001: 50- 51; Ubeydullah Kuşmânî 2007: 58; Ahmed Asım Tarihsiz, Cilt II: 36- 37; Ahmed Cevdet Paşa 1303, Cilt VIII: 145; Mehmed Süreyya 1996, Cilt I: 194- 195; Câbî Ömer Efendi 2003, Cilt I: 137.

aşşama karîb Sırkâtibi Efendiyi kendü aşçıbaşısı hânesinde bulub damdan dama firâr[fider iken], ba'dehu kendüyü damdan aşağı atub 'asâkîr kılıç üşürüb fakat başını kesüb meydana getürdüler. Ferdâsı günü ayağına ip takub Şehzâdebaşı'nda gezdirdiler. Ba'dehu Topkapu'ya götürüb defn itmişler,⁴¹ kabbân nâibi efendiyi katle bedel nefy ittiler deyu zebânzed olub⁴² Sultân Mustafa Efendimizin kahvecibaşısı duhân gümrüğü emaneti ile çerâğ ve ikinci kahvecibaşısı yazıcı olmuştur.⁴³ 'Gurre-i Rebiü'l-âhîr yevm-i Bâzâr vâlide

⁴¹ İsyân günü öldürülenlerden biri de Sırkatibi Ahmed Efendiydi. Padişahın yakinen güvenini kazanmış olan kişilerden birisi olarak sarayda büyük nüfuzu vardı. İsyân sırasında kılık değiştirerek aşçıbaşısının Bozdoğan Kemerî yakınındaki evinde saklanmıştı. Evin etrafına isyancıardan bazı kişilerin geldiğini görünce telaşa kapılarak damdan dama atlayarak kaçmaya çalışmış bu sırada aşağı düşerek bayılınca oradan geçen yeniçerilerden birisi "murdar ölmesin" diyerek başını kesip Et meydanına götürmüştür. Derin 1973a: 109; Derin 1974: 407; Doğan 2001: 48- 49; Ubeydullah Kuşmânî 2007: 58- 59, 120- 121; Ahmed Asım Tarihsiz, Cilt II, s. 40- 41; Ahmed Cevdet Paşa 1303, Cilt VIII: 146- 148; Şani-zâde Mehmed Ataullah Efendi Tarihsiz, Cilt I: 22; Bir kaynakta Ahmet Efendi'nin öldürüldüğü yer olarak Acemoğlu Kemerî adlı yer gösterilmektedir. Bkz. Câbî Ömer Efendi 2003, Cilt I: 136; Bazı kaynaklarda ise olay biraz daha farklı anlatılmaktadır. Buna göre; Ahmet Efendi eğer yüksek bir yer bulur ve el çırparak zıplarsa şeyhinin kendisine verdiği bir tılsım sayesinde cinlerin kendisini yukarı kaldıracağına inanmıştı. Bu sebeple dama çıkmıştı. Bkz. Georg Oğulokyan 1972: 13; Beyhan 2007: 8.

⁴² İsyancılar listesindeki kişiler öldürüldükten sonra eski şeyhülislamlardan Salihzade Esat Efendi'nin de Nizâm-ı Cedîd taraftarı olduğu ve Edirne Olayında yeniçeriler aleyhine fetva verdiği gerekçesiyle öldürülmesi isteniyordu. Ancak daha önce ulemadan bir kişinin öldürülmesi Osmanlı devlet geleneğinde pek hoş karşılanmayacağı endişesiyle, Şeyhülislam Ataullah Efendi asilerin bu taleplerinin önüne geçti. Yine bu nedenle Unkapanı Naibi Abdüllatif Efendi, yakalandığı halde ulemadan olduğu gerekçesi ile meydana getirilmemesine ve cezasının şeyhülislam tarafından verilmesine karar verildi. Yapılan yargılama sonucunda suçlu bulundu. Cezalandırılmak için öncelikle ulema arasından çıkarılarak kendisine mirimiranlık görevi verildi daha sonra Bursa'ya sürgüne gönderildi ve yine burada başı kesilerek idam edildi. Abdüllatif Efendi eski Şeyhülislamlardan Salihzade Esat Efendi'nin damadıydı. İstanbul'un zahire ihtiyacını temin etmek için Unkapanı naibi olmuştu. Ulema arasındaki rakipleri onun yükselişini çekemiyorlardı. Kendisine düşmanlık besleyen bazı ulema mensuplarının kurbanı oldu. Uzunçarşılı 1942: 260; Georg Oğulokyan 1972: 15; Derin 1973b: 236; Doğan 2001: 47, 60; Ubeydullah Kuşmânî 2007: 63- 64, 126; Ahmed Asım Tarihsiz, Cilt. II: 41- 44; Ahmed Cevdet Paşa 1303, Cilt. VIII: 148- 149, 164- 165; Câbî Ömer Efendi 2003, Cilt I: 143- 144; Mustafa Nuri Paşa 1327, Cilt IV: 50; Mehmed Süreyya 1996: Cilt I: 126- 127.

⁴³ İsyânın sonunda IV. Mustafa'nın yakın adamlarına bazı görev ve rütbelere verildi. IV. Mustafa'nın şehzadelikinden lalası olan Fadlar Katibi Mehmed Efendi, Valide Sultan Kethüdası oldu, birinci kahvecibaşısı Hüseyin Ağa gümrük emantecisi, ikinci kahvecibaşısı Bülbül Hafız'da darü's-sa'ade ağası yazıcısı oldu. Derin 1974: 414- 415; Ahmed Cevdet Paşa 1303, Cilt VIII: 153.

sultân 'aliyyetü's-şân hazretleri alay ile saray-ı cedîdi teşrîf buyurdular efendim.⁴⁴

Şamlı Râgıb Efendi rikâb kethüdâsı iken üç tûğ ile çerâğ olub Konya Vâlisi olub vaka' günü Üsküdar'da olub iki-üç gün mürûrunda hareket idüb Gekbüze'ye varır iken tûğ- ı sancağı merfû' [olup] Kütahya kal'asına kal'abend oldı.⁴⁵ Nizâm-ı Cedîd ref' olduğundan Bahriye Nezâreti kelâmı kalkub Çelebi Efendi tersâne emini oldu. Bu kadar ricâl ayağ altında kalub Çelebi Efendi'nin ikbâline hâlel gelmedi.⁴⁶ Nizâm-ı Cedîd Defterdârı Ahmed Beğ defterde mestûr olub firâr idenlerden olmağla başçukadârı hânesinde muhtefî iken ocaklıya düşüb bir sâhib-i nüfûz oda bekçisi kal'alı neferâtı sergerdelerini ricâcı idüb ihtifâ ettiğî haneden ma'hûd oda bekçisi ile beş on neferât gelüb çıkarub eski

⁴⁴ Valide sultan Pazar günü törenle eski saraydan yeni saraya taşınmıştı. Derin 1974: 417; Doğan 2001: 90; Ahmed Cevdet Paşa 1303, Cilt VIII: 153- 154.

⁴⁵ Şamlı Ragıp Efendi, Karaman Valiliğine tayin edilmişti. Görev yerine gitmek için Üsküdar tarafına geçtiğinde, padişaha bağlılığını ve reformlara olan inancını göstermek için kavaslarına Nizâm-ı Cedîd askerinkine benzeyen elbiseler giydirmeye çalıştı. Ancak kavaslar elbiseleri giymedikleri gibi yamaklarla görüşerek onlara da Nizâm-ı Cedîd elbisesi giydirileceğini haber verdiler. Bu haber yamaklar arasında padişahın tüm dünyayı Nizâm-ı Cedîd yapmak istediği ve bu hususta görevlendirilen Ragıp Paşa'nın da padişahın bu emelini gerçekleştirmek için nişan ve elbise dağıttığı şeklinde yayıldı. Boğaz Nazırı Mahmud Raif Efendi ile Macar Tabyası Subayı Halil Haseki'nin de bu işin gerçekleştirilmesi için padişaha söz verdiği söylentisi yamaklar arasındaki hoşnutsuzluğu artırarak isyanın çıkmasında etkili oldu. Bu işgüzarca hareketi nedeniyle Şamlı Ragıp Paşa'nın vezirliği elinden alınarak Kütahya'ya sürgüne gönderildi. Doğan 2001: 29, 32- 33; Ahmed Asım Tarihsiz, Cilt II: 31; Ahmed Cevdet Paşa 1303, Cilt VIII: 128- 130; Ubeydullah Kuşmânî 2007: 50, 64- 65, 111, 127- 128; Mehmed Süreyya 1996, Cilt IV: 1341.

⁴⁶ Tersane Emni Hacı İbrahim Efendi'nin asiler tarafından öldürülmesinden sonra tersane çalışanlarının da isteği doğrultusunda Tersane-i Amire emniğine Mustafa Reşid Efendi getirildi. Daha önce İrad-ı Cedîd Defterdarlığı görevinde bulunmuş, reformların gerçekleştirilmesinde büyük hizmetleri olmuş bir şahıstı. Halk arasında "Köse Kethüda" lakabıyla tanınmıştı. Yeniçerilerin bir çoğu ise Nizâm-ı Cedîd reformlarındaki katkılarında dolayı onu sevmezler ve "Musibet Köse Kethüda" olarak adlandırdıkları. Yakalanıp öldürüleceği düşünülürken o ödüllendirilmişti. Çünkü ordu Mısır seferinde iken Mustafa Reşid Efendi, yeniçerilere ikramda bulunmuş gönüllerini almış, Nizâm-ı Cedîd defterdarlığı görevinde bulunarak reformların gerçekleşmesinde etkili olmuşsa da, mecburen reformlara destek verdiğini, aslında yeniçeriler ile birlikte olduğuna yeniçerileri inandırmayı başarmıştı. Bu hareketleriyle görünürde Nizâm-ı Cedîd kadrosu arasında olmakla birlikte, eski rejim taraftarlarının da gönlünü almayı başarmıştı. Mustafa Reşid Efendi tersane-i amire emni tayin edildiği sırada Avni Bey'e şikk-ı sâlls defterdarı, Seyyid Mehmed Efendi de darphane emni olarak atandı. Mehmed Süreyya 1996, Cilt V: 1383- 1384; Georg Oğulkyan 1972: 12- 13; Derin 1974: 410- 411; Doğan 2001: 53; Ahmed Asım Tarihsiz, Cilt II: 45- 46; Ahmed Cevdet Paşa 1303, Cilt VIII: 149- 150.

odalarda yüzüncü cema'atin odasında bir iki sa'at meks idüb kahvenüş idemeyüb perişân-ı hâl ol mahalden hareket[le] yeni odalara götürüb elli altı cema'atin odasına misâfir ve sekbânbaşı vâsıtasıyla ricâ olunub 'afv olunub hânesinde ikâmet idüb hayli akçeden çıkdı deyu ru'yet iderler gâyet korkmuştur. Eğer sağ' kalur ise çok işdir.⁴⁷ Şehr-i mezbûrun beşinci Pençşenbe günü kılıç kuşandı bir alay oldu ki vasf olunmaz. Cülûs bahşîşi ordu taşrada iken olmaz imiş zirâ Sultân Hamîd ve Sultan Selîm virmişdi dirler. Lakin anlar vefât itdi dirler. İşbû sarâhaten cülûs virdiler. Kal'a neferâtına ikiyüz kise bahşîş vir[il]di. Sa'ir odalara bin 'gurûş, odasına göre sekiz yüz 'gurûş, dahi ziyâde dahi noksân olarak bahşîş virilmişdir. Bu suretde cülûs olarak bahşîş virilecek değil gibidir. Sultân Osman ve Sultân Mustafa[nın] cülûslarında küçük ve eşkinciye yirmibeş 'gurûş ve tekâ'üde on iki buçuk 'gurûş cülûs bahşîşi virildi. Ve Sultân Osman küçük ve eşkinci esâmesine birer akçe cülûs terakkisi virdi. Sultân Mustafa cülûs bahşîşi virüb terakki virmedi⁴⁸ Bu def'a dahi bu sûret ile virilecek değil gibi. Bari bir kıst 'ulûfeyi virir inşâ'allah-ı te'âla.

⁴⁷ Nizâm-ı Cedîd Defterdârı Ahmed Efendi, yakalanıp sadrazam vekilinin odasında kendisine verilecek cezayı beklerken çukadarına "Ben kethüdâ beyin odasında tevakkuf ideceğim, bârgîri re'is kapusından kethüdâ beyin binek taşına dolaştırınız" diyerek onu bulunduğu yerden uzaklaştırdı. Kendi mehterbaşısına da "Ben buradan yaya da giderim, sen, efendi kethüdâ beyin yanındadır deyu uşakları bir çârşek kadar oyalandır, sonra bârgîri al konağına git" diyerek yaya olarak Babialı'den çıkarak dostlarından birisinin evine sığınmıştı. Ancak devlet ricalinden bazı kişilerin öldürüldüğünü duyunca, bulunduğu evi terk ederek gizlice kethüdasının Süleymaniye'deki evine saklandı. Saklandığı ev kendi evine yakın olduğundan gizlenmek istediği sırada mahalleliden bir kişi onu öksürüğünden tanıyıp, civarda dolaşan bir asi grubuna haber verince tekrar yakalandı. Et Meydanı'na doğru götürülürken, daha önce yeniçeri ocağının kışlasının inşasında bina eminliği yapması ve yeniçerilerle iyi ilişkiler kurması nedeniyle, ocağın ileri gelenleri tarafından kolcular gönderilerek asilerin elinden alınarak ocağa getirildi. Ocak ihtiyarları tarafından Kabakçı Mustafa'dan Ahmed Efendi'nin affını istediler. Affedildikten bir gün sonra evine gitti. Kaymakam Musa Paşa tarafından hazırlanıp Kabakçı Mustafa ve yardımcıları tarafından padişahın idamları istenen kişilerden yalnızca Ahmed Efendi kurtulabildi. Derin 1973a: 110; Doğan 2001: 47- 48; Ubeydullah Kuşmânî 2007: 64; Ahmed Cevdet Paşa 1303, Cilt VIII: 150- 151.

⁴⁸ İsyân başarıya ulaştıktan sonra asilere istekleri sorulduğunda, Kabakçı Mustafa Karadeniz Boğazı'nın Rumeli tarafındaki kalelerin nezaret ve ağalığını istediğinden, isteği üzerine turnacıbaşılık payesiyle bu göreve getirildi. Yardımcılarından Arnavut Ali'de Anadolu tarafındaki kalelerin nazırlığına getirildi. Bayburtlu Süleyman Ağa'ya Tersane-i Amire sancak kaptanlığı verildi. Memiş Efendi bin altın istediğini belirtince isteği kabul edilmeyerek yüz yirmi akçe ile haseki tekaüdüğü maaşı bağlandı. Yine Kabakçının yanında bulunan on yedi çavuşa rütbelerine göre atmış, elli, kırk akçe yevmiyeler verildi. Yamaklarda bu durumdan yararlanarak yirmişer akçe yevmiye istediklerini belirtince Sekbanbaşı Arif Ağa bu isteğin kabul edilmesi durumunda devlet bütçesine yıllık bin kese akçeye varan bir miktarda yük bineceği gerekçesi ile

Ordû-yı hümâyûn havâdisi su'âl buyurulur ise yeniçeri ordusu ayağ[ının] tozu ile Silistre'den Karalaş'a(?) geçüb vezîr ordusu Silistre'de kalub üç beş gün sonra kul kethüdâsını ağa idüb karşıya irsâl ittiklerinde yeniçeri takımı biz ağamızdan hoşnud ve razıyuz. Deyu gelen kul kethüdâsını kursuna tutub kaçırıklarında beri tarafa geçüb vezîr üzerine hücum ettiklerinde vezîr gedüklülerinden birkaç kişi telef olub vezîr firâr ve kethüdâ ve vesâ'iri perîşân, Osman Efendi ve re'is efendiden gayrı kimesne kalmayub yeniçeri ağası sâbıkı yine ağa nasb itmişler haşerât takımı gerek vezîri vesâ'irini kılıç üşürüb pâreleyecek iken yeniçeri ağası önlerine sedd-ü bend olub oğullarını pâdişâhdır ismimiz zorbalığa çıkar görelim asitânededen mühr-i hümâyûn kime gelür andan sonra matlûbumuzu arz ideriz diyerek def'-i meclîs itmişler. Lakin İsmâ'îl Pâşâ'yı matlûb iderler imiş ordû-yı hümâyûnda kâim-makâm şimdilik Bekir Pâşâ işbu haber vürûdunda şeyhü'l-islâm konağında müşâvere olub İsmâ'îl Pâşâ güyâ asitâneye gelüb ordû-yı hümâyûn tarafına gidecek imiş⁴⁹ in sahha ve in kez[zebe göre]⁵⁰lim mevlâ neyler, [neyler] ise güzel eyler efendim.

kabul etmemiş, yamaklara cülus bahşişi verilmesi yönünde karar alınmasını sağlamıştı. Derin 1974: 408- 409, 416; Ahmed Cevdet Paşa 1303, Cilt VIII: 148.

⁴⁹ Osmanlı ile Rusya arasında savaş başladığında yeniçeriler Bükreş'i almak amacıyla harekete geçmişlerdi. Ancak öncelikle Rus'ların ele geçirdiği Karlış adlı adayı ele geçirmek gerekiyordu. Yeniçeri Ağası Pehlivan Hüseyin Ağa bir miktar askerle adı geçen yerdeki metrisi almıştı. Savaş devam ederken ordunun başında Silistre'de bulunan serdar-ı ekrem ile yeniçeri ağası durum görüşmekteydi. Bu sırada İstanbul'da yamaklar isyan etmişlerdi. Yeniçeri Ağası Pehlivan Hüseyin Ağa, Şehzade Mustafa taraftarı olduğu ve isyana destek verebileceği endişesi ile görevden alınarak, Kul Kethüdâsı Eyüb Ağa ocak ağası tayin edilmişti. Pehlivan Hüseyin Ağa, yeniçerilere haber göndererek, görevden alınmasının asıl sebebinin yeniçeri ocağını ortadan kaldırılmak olduğunu belirterek, hemen harekete geçmelerini istedi. Bunun üzerine harekete geçen yeniçeriler "Biz ağamızdan hoşnuduz, ibkâsını isteriz" diyerek Silistre'de toplanmaya başladılar. Bu hareketlenmenin büyüyen isyana dönüşmesinden endişe eden devlet adamları sadrazam başkanlığında toplandılar. Mecliste bulunanların hepsi de eski Yeniçeri Ağası Pehlivan Hüseyin Ağa'nın görevinde kalmasını istiyorlardı. Bu nedenle hemen ağalık hilatı Hüseyin Ağa'ya gönderilmesiyle birlikte yeniçeriler dağıldılar. IV. Mustafa'nın tahta çıkması Pehlivan Hüseyin Ağa'yı sevindirmekle birlikte, Kabakçı Mustafa'nın isyanın elebaşı olması ve bu yolla şöhret bulmasıyla kendisinin büyük bir fırsatı kaçıracağı düşüncesindeydi. Bu nedenle benzer bir ayaklanma tertipleme niyetiyle yeniçerilerin ayaklandıklarını ve serdar-ı erkemi istemediklerini bahane ederek, Silistre tarafına geçip, önemli devlet adamları ile ocağın nüfuzlu kişilerini de yanına alarak serdar-ı ekremin otağına saldırdı. Serdar-ı ekrem Ruscuk'a kaçıp, Alemdar Mustafa Paşa'ya sığınarak canını kurtarabildi. Tam bu sırada sadrazamlık mührü İbrahim Hilmi Paşa'dan alınarak, ocak kökenli Anadolu Valisi ve Akdeniz Boğazı komutanı Çelebi Mustafa Paşa'ya serdar-ı ekremlik görevi ile birlikte verildi. Ondandır boşalan boğaz kumandanlığına da Hafız İsmail Paşa getirildi. Sadrazam ve Serdar-ı ekrem Çelebi Mustafa Paşa'ya bir an önce

Vâlîde kethüdâsından⁵¹ su'âl buyrulur [ise] haccı Şâm işi idüb 'avdet ittiğünde İznikmîd'e gelüb ağırlığını ve baş kadını der-'aliyyeye irsâl [ve] rebiü'l-âhirin dördüncü günü yevm-i Çehârşenbe 'ale's-sabah hânesini defterdâr efendi mühürleyüb yalularını dahi temhîr için başbâkikulu ağa gidüb mühürledi. Kendüsünü Bursa'ya nefy ittiler. Konak ve yahlar mühürlendikde ser-maktû'ı dahi geldi deyu tevâtür itdiler. Hatta Geyve 'Âyânı Bekir Ağa başını kesdi deyu zebânzed olub sonradan tahkîk ittiğimiz Burusa'ya menfa' virdiler. Hatta kâim-makâm pâşâ buyurmuşlar ki ağamız gelür kel evvel işler anın rey'i ile ru'yet olunur dirler olmaz inşâllah-ı te'âlâ.

Sonuç

Nizâm-ı Cedîd reformları dönemin ihtiyaçları göz önünde bulundurulduğunda ulaşılmak istenen amaçlar bakımından kendi içinde tutarlı olmakla birlikte, halk-ordu ve yönetici zümrede yeterli destek sağlanamadı. Zaten meşruiyet sorunu yaşayan reformlar karşıt kesim tarafından geniş halk kitlelerine *Frenkleşme* olarak takdim edilince, var olan karşıtlık daha da arttı.

ordunun başına geçmesi ve Silistre'ye ulaşması emredildi. Yeniçeri ocağı dayatmayla istediği kişiyi sadrazam seçtirmeyi başarmıştı. Ordudaki kargaşa had safhaya çıkmıştı. Bazı devlet adamları durumu düzeltmek için Ruscuk Ayanı Alemdar Mustafa Paşa'yı Silistre'ye davet etmişti. Sonuçta Alemdar Mustafa Paşa kendi askeri ile Silistre'ye gelerek asayiş sağladı. Derin 1973b: 236- 238; Doğan 2001: 61- 64; Ahmed Cevdet Paşa 1303, Cilt VIII: 155- 159; Mustafa Nuri Paşa 1327, Cilt IV: 51- 52.

⁵⁰ Belgenin bu kısmı yırtık olmakla birlikte cümlenin gelişinden bu şekilde olabileceği anlaşılmaktadır.

⁵¹ Valide Kethüdası Yusuf Efendi, Giritli fakir bir ailenin oğluydu. Babası onu Girit Muhafızı Süleyman Ağa'ya evlatlık olarak vermişti. Süleyman Ağa, Girit'ten ayrılıp yeniçeri ağası olunca Yusuf Ağa da mühürdarı olmuştu. Süleyman Ağa kaymakam olunca Yusuf Ağa'da hazinedar olmuştu. Süleyman Ağa taşrada bir göreve giderken Yusuf Ağa da kethüda olarak tayin edilmişti. Önce İstanbul kasapbaşısı daha sonra da Gelibolu Baruthanesi nazırı oldu. Bu görevden sonra sırasıyla, matbah-ı amire emini, Esmâ Sultan kethüdası ve darphane emini oldu. Son olarak da valide sultan kethüdası oldu. Valide sultan vefat edince Yusuf Ağa'nın durumu tehlikeye girmişti. Bu karışık ortamda hacca gitmiş, Vahhabi olayları nedeniyle Medine yakınlarından geri dönmek zorunda kalmıştı. Hac yolculuğundan dönerken İstanbul'da isyan çıkmış, adı öldürüleceklerin arasına dâhil edilmişti. Aslında Yusuf Ağa IV. Mustafa tarafına da yakınlık göstermişti. Ancak Kaymakam Musa Paşa'nın kendisine duyduğu kin ve muazzam serveti nedeniyle adı idam listesinde yer almıştı. Kaymakam Musa Paşa, padişahı yeniçerilerin Yusuf Ağa'nın idamını istediğine inandırınca, Bursa'da idam edildi. Georg Oğulokyan 1972: 14- 15; Ahmed Asım Tarihsiz, Cilt II: 42- 43, 56; Derin 1973b: 234- 236; Doğan 2001: 57- 59; Mehmed Süreyya 1996, Cilt V: 1687; Ubeydullah Kuşmânî 2007: 64- 68, 129- 131; Ahmed Cevdet Paşa 1303, Cilt VIII: 161- 163; Uzunçarşılı 1956: 485- 524.

Bu duruma bir de yöntem/uygulama açısından yapılan yanlışlar eklenince var olan karışıklık bir isyanla neticelendi. Bu olayda reform çabalarında halk-ulema-asker üçlüsünün desteğinin ne kadar önemli olduğu anlaşıldı. Her ne kadar III. Selim dönemi reformları başarısızlığa uğrasa da II. Mahmut dönemi reformlarına zemin hazırlanmış oldu.

Kaynakça

I. Arşiv Vesikaları

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Hatt-ı Hümayûn Tasnifi (B.O.A. HAT): 4254, 5028, 5064, 6413; 7522, 7524, 7532, 7537, 7554, 7558, 7598-A, 7598-D, 7598-F, 7598-H, 7606, 7615, 23134, 32320-I, 53190, 53788.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Muallim Cevdet Tasnifi Askeriye (B.O.A. C.AS.): 50601.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Muallim Cevdet Tasnifi Saray Maslahatı (B.O.A. C.SM.): 470, 2069.

II. Diğer Kaynaklar

Ahmed Asım, (Tarihsiz). *Tarih-i Asım*, Cilt II, Ceride-i Havadis Matbaası, İstanbul.

Ahmed Cevdet Paşa, (1303). *Tarih-i Cevdet*, Cilt VIII, Matbaa-i Osmaniye, İstanbul.

Ahmet Refik, (1331). *Kabakçı Mustafa*, Matbaa-i Hayriye ve Şürekâsı, İstanbul.

BAYDAR, Mustafa, (1954). *Kabakçı Mustafa İsyanı*, Osman Yalçın Matbaası, İstanbul.

BEYDİLLİ, Kemal - İlhan Şahin, (2001). *Mahmud Raif Efendi ve Nizâm-ı Cedîd'e Dair Eseri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

BEYDİLLİ, Kemal, (2001a). "Kabakçı İsyanı Akabinde Hazırlanan Hüccet-i Şeriyeye", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, Sayı 4, ss, 33-48, İstanbul.

_____ (2001b). *Osmanlı Döneminde İmamlar ve Bir İmamın Günlüğü*, Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları, İstanbul.

BEYHAN, Mehmet Ali, (2007). *Saray Günlüğü (1802- 1809)*, Doğu Kütüphanesi Yayınları, İstanbul.

Câbî Ömer Efendi, (2003). *Câbî Târihi (Târih-i Sultân Selim-i Sâlis ve Mahmud-ı Sâni) Tahlil ve Tenkildi Metin*, Cilt I, (Haz. Mehmet Ali Beyhan), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

DERİN, Fahri Ç., (1973a). "Kabakçı Mustafa Ayaklanmasına Dair Bir Tarihçe", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, Sayı 27, ss, 99- 110, İstanbul..

_____ (1973b). "Yayla İmâmî Risalesi", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, Sayı 3, ss, 213-272, İstanbul.

_____ (1974). "Tüfenkçibaşı Arif Efendi Risalesi", *Bellekten*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Cilt XXXVIII / Sayı 151, ss, 379- 443, Ankara.

- DOĞAN, Bayram, (2001). *Mustafa Necib Efendi Tarihi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- OĞULUKYAN, Georg, (1972). *1806- 1810 İsyancıları III. Selim, IV. Mustafa, II. Mahmud ve Alemdar Mustafa Paşa (Georg Oğulukyan'ın Ruznamesi)*, Tercüme ve notlar: Hrand D. Andreasyan, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- KILIÇ, Musa, (2003). *Kabakçı Mustafa İsyanı*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- KOÇU, Reşad Ekrem, (2001). *Kabakçı Mustafa: Bir Serserinin Romanlaştırılmış Hayatı*, Doğan Kitapçılık, İstanbul.
- Mehmed Süreyya, (1996). *Sicill-i Osmanî Osmanlı Ünlüleri*, Cilt I, II, III, IV, V, (Haz. Nuri Akbayar), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Mustafa Nuri Paşa, (1327). *Netâyicü'l- Vukuât*, Cilt IV, Uhuvvet Matbaası, İstanbul.
- PAKALIN, Mehmet Zeki, (1993). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Cilt I, III, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- Sahâflar Şeyhi-zâde Seyyid Mehmed Es'ad Efendi (2000), *Vak'a-nüvis Es'ad Efendi Tarihi (Bahir Efendi'nin Zeyl ve İlâveleriyle) 1237- 1241/ 1821- 1826*, (Neşre Hazırlayan: Ziya Yılmaz), Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayını, İstanbul.
- Şani-zâde Mehmed Atullah Efendi, (Tarihsiz). *Tarih-i Şanizâde*, Cild I, İstanbul.
- Ubeydullah Kuşmânî- Ebubekir Efendi, (2007). *Asiler ve Gaziler Kabakçı Mustafa Risalesi*, (Haz. Aysel Danacı Yıldız), Kitap Yayınevi, İstanbul.
- UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, (1942). “Kabakçı Mustafa İsyanına Dair Yazılmış Bir Tarihçe ve Amedci Mustafa Reşid Bey'in İbrahim Paşa'ya Mektubu”, *23- 24 Sayılı Belletenden ayrı basım*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, ss, 253- 267, Ankara.
- _____. (1956). “Nizam-ı Cedid Ricalinden Valide Sultan Kethüdası Meşhur Yusuf Ağa ve Kethüdazade Arif Efendi”, *Belleten*, Cilt XX / Sayı 79, ss. 485- 524, Ankara..